НА ЗЕЛЕНОМУ ОСТРОВІ.

ОПОВІДАННЯ.

ПЕРЕКЛАВ З ЧЕСЬКОЇ МОВИ

В. СТАРИЙ.

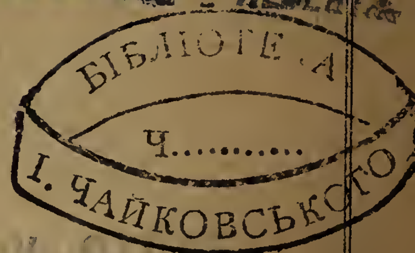
НА ЗЕЛЕНОМУ ОСТРОВІ.

ОПОВІДАННЯ.

ПЕРЕКЛАВ З ЧЕСЬКОЇ МОВИ

В. СТАРИЙ.

UKRAINIAN BOOK STORE
10848-101st Street
EDMONTON, - ALBERTA

КИЇВ - ПРАГА.
ВИДАННЯ ТОВАРИСТВА „ЧАС".
1919.

ЩО Є В КНИЗІ:

Заставки О. Судомори.

Друкарня „Політики“ в Празі.

Ці красні формою й глибокі змістом казки — оповідання незнайомих ще українським читачам чеських авторів подаю в нашій мові, гадаючи, що нашому юнацтву, а, може, й дорослим людям вони дадуть хвилини приємности й доброї розваги. Вважатиму свою працю не зайвою, коли, після знайомости з цими дрібними зразками чеської літератури, у нашого читача зародиться інтерес до письменницької творчости близького нам по духу, але мало знаного нами сусіднього народа, що утворив значну й цікаву лектуру для дітей.

Зібрані в цій книжці оповідання належаться таким авторам:

„Байка“ та „Похорон“ — ІВ. ГРУШЦІ, автору перекладених мною й виданих Т-вом „Час“ — „Ходських погадок“.

„Осінній вітер“, „Дім“, „Кам'яне поле“, „Як пес став королем“, „Дерев'яний король“ — Д. ЗАХАРУ, автору книжки „Погадки Зеленого Острова“ (переробки чужомовних оповідань).

„Блазенська Гейна“ та „Дикий ловець“ — А. ВЕНІГУ, автору збірки історичних новелок „Снопик оповідань“, прекрасно ілюстрованих одним з кращих сучасних ілюстраторів Чехії, І. Венігом. Дві з тих ілюстрацій, — на жаль, не в фарбах, — уміщено тут.

„Пізно“ — Е. СВОБОДІ (казку взято з книги „Кошик погадок“, складеної ріжними сучасними письменниками).

Переклади роблено з думкою — по-змозі заховати характер оригиналу.

В. СТАРИЙ.

I.

БАЙКА.

За давніх, прадавніх часів, коли ще на світі були тільки самі добрі та щасливі люде, — злющий Гріх завзявся на цей світ і почав так хутко завойовувати людські серця, що аж шкода їх стало святій Правді.

І от, вибрала вона, щоб охоронити серця людей, одно серце, ще не зачеплене Гріхом, осяяла його Справедливістю, освітила Мудрістю, натхнула Красою, зміцнила Витревалістю й послала на боротьбу з Гріхом.

Так повстав у людства перший вчитель, перший мудрець.

З радістю став він до свого завдання, почав учити й оповідати святу Правду. Але-ж люде не хотіли його розуміти: тоб-то власне, вони не бажали приймати Правди такої, як вона була — простої й одвертої. Одного вона дратувала й злобила; другому чинила біль; третього робила смішним; четвертого лякала. Тих-же, хто її приняв й зужив собі на добро, можна було полічити на пальцях.

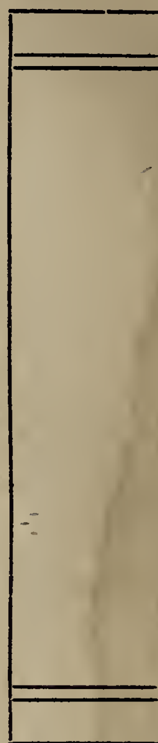
Змучений невдачею й засмучений зарозумілістю людською, якось йшов мудрець порожньою дорогою. Йшов самітно, повний туги. Коли це пристала до нього, — не знать, де й взялась, — якась дівчина в простенькій білій одежині, непоказна з себе, але з привітливим личком й блискучими очима. В руці вона тримала прутик.

Позаяк вона викликàла довірря, то засмучений мудрець признався, їй ідучи, який тяжкий обов'язок має він в житті.

Незнайома з цікавістю вислухала його мору, а потім і каже, що вона була-б радніща йому чимсь допомогти. Мудрець може-б на те й пристав, але жадної помочі від неї не міг сподіватися. Бо й справді, чим би й як могла помогти йому така, проста собі, дівчина?!...

От ідуть вони далі, але-ж, що за дивинà?! Де тільки вони потім не проходять, всякі неживі, німі

створіння — чи билина, чи навіть камінь, все, чого тільки доторкнеться своїм прутиком мудрецева подорожня, — все починає говорити й мовить лише слова Правди. Бджілка дзвінким бренькотом заохочує всякі створіння до праці; дерево, обтяжене овочем, підводючи важкі віти до-гори, шепотить, що, в турботах про хліб та земні потреби, не слід забувати й про небо; кремінь, коли з нього викрешують искру, просить та застерігає, щоб жадне серце на світі не зачерствіло.

Й подобалося все те мудрецеві, й зрозумів він, що

Правда, прикрита отим зодягом природи, хоча буває часом і терпка й немила, одже стає більше приступною людському серцю. Й з великим зацікавленням він запитав свою попутницю:

— Хто ти, люба товаришко, й відкіля ти маєш таку силу, що на твій дотик відповідають навіть каміння?

— І по твоїй волі заговорить усе, до чого доторкнешся в імени Правди та Любови, любови до тих, що помиляються й страждають. Те говорить тобі БАЙКА — найменча з дочок Поезії!

З тими словами вона зникла...

II.

ОСІННІЙ ВІТЕР.

На Зеленому Острові є оксамитова прогалина поміж чорних лісів. Там протікає струмочок, а по-над струмочком повелося сельце. Кілька хатинок стало громадкою над водою, а одна відбилася на-бік й вибігла на гору, під самий ліс.

В тій хатинці самітно проживав молодий селянин. Звали його Іваном. Як померли його старенькі, поховав він їх, потужив за ними та й зачав господарити самотужки.

У-день в полі воли поганяє, а плужок поскрипує, свіжа земелька пахне; часами — луки косить, траву граблями перевертає, копички становить; а не то — ціпом на току клепає. Та й у хаті є чимало праці; все робота здорова, радісна.

За те, як вечір — ото вже його: вийде на прогалину в лісі та й сидить якийсь час на пенькові. Прийде туди на про́весні: світлячки на мохові миготять та по вітах блищать, мов зелені живі каганчата; прийде літом: цвіркуни цвірінчать, зорі вилискують; приходить і в-осени, коли срібна імла по-над травою звивається, ніби лісові мавки при місяці танок водять...

Якось сидів він там, а було це пізньої о́сени, коли вже за дверима стояла зіма. Світив місяць, чорні хмари ганяли одна одну по небі, вигравав вітер. Іван наслухав̀, про що гомоніли дерева, й майже розумів їхню мову. Коли це чує він тонісенький голосок:

— Іди сюди, кониченьку мій вороний, золотом підкований, сріблом погаптований!

І враз сотки инших тоненьких голосків так само залунали по лісі:

— Іди сюди, кониченьку мій вороний, золотом підкований, сріблом погаптований!

В деревах загуло, затріщало, і знову чує Іван тоненький голосок:

— Гоп-гоп, кониченьку! Помчимо, полинем крізь хмари, крізь місяць на тисячу миль!

А за тим — знову сотки таких самих тонісеньких голосків:

— Гоп-гоп, кониченьку! Помчимо, полинем крізь хмари, крізь місяць на тисячу миль!

Раптом по то́му знялися до неба полки чорних їздців і подалися просто на місяць.

— Це штука не кепська! — подумав Іван та й собі загукав:

— Іди сюди, кониченьку мій вороний, золотом підкований, сріблом погаптований!

Ще й останнього слова не промовив, як вже стоїть біля нього чорний кінь, на золоті підкови кований, в срібну вуздечку обряжений; стоїть і дивиться на нього розумними очима. Вхопив Іван його за гриву, вискочив на спину й гукнув:

— Гоп-гоп, кониченьку! Помчимо, полинем крізь хмари, крізь місяць на тисячу миль!

Знову ще й до кінця не доказав, а вже той баски́й кінь вкупі з ним по-над деревами несеться, мов той вітер, по небу летить по-над лісами, по-над луками, над горами та багновищами. А коли вже чорних їздців наздогнав, то й Іван до їхнього гурту прилучився.

От один з них і питається:

— То це й ти, Іване, сьогодня їдеш з нами?

— А їду! — відказує Іван.

— Ну, то й добре! — каже чорний їздець.

І полетіли вони по-над лісами та горами, по-над степами та долинами. Коли це перший їздець доскочив місяця, вхопив його, та — шусть! — під керею! Потемніло на хвильку на небі, але ж місяць вислизнув — і знову розвиднилось. Тоді й другий їздець так само вхопив місяця; затьмарилось, та місяць вимотався

з кереї, й знову вияснилось. І так усі їздці один-по-одному, аж до останнього, з місяцем жартували. Місяць дуже роззлобився, але їздці, сміючись, гонили далі, а з ними — й Іван . . .

Дев'ятеро гір перелетіли, трсє морів перескочили й опинилися в цілком незнайомій країні: гори жадної, рівнина рівная, а по ній повно дерев, садів, виноградників. Чорні їздці кожне дерево зачіпають, кожен виноградовий кущ потрусять, аж віти їм з дороги відхиляються.

— Чи знаєш ти, Іване, де ми тепера? — питалися їздці.

— Ні, не знаю, — відмовляє Іван.

— Ми — аж у Франції. Королівна має цієї ночі взяти шлюб, і ми не повинні спізнитись.

Й полинули далі по-над сплячими селами, черкаючи своїми кереями по темних шибах у хатах. Люде скрізь спали, ніхто не озивався, навіть пес ніде не загавкав. Нарешті прилетіли до чудового палацу. Він далеко зорів у ночі своїми вікнами, і їздці кинулись просто до тих висских вікон.

— А подивися добренько, Іване, — кажуть йому.

Подивився.

— Що ж ти там бачиш?

— Та бачу я велику світлицю. Замість ночі — у ній день від того світла, що силою вогнів відбиває в старих люстрах; ну, чисто тобі змінено осінню ніч на весняний ранок!... Скільки там по всіх кутках розквітлих троянд, пальм та всяких инших квіток! Скрізь золото та мармур, стіни мальовані; підлога, як люстро, а на підлозі — роскішний килим, мов місток із квітів через замерзле озеро.

— А ще що бачиш, Іване?

— Та щс бачу столи, роскішними потравами заставлені, а за тими столами повно панства в червоному єдвабі, в білому оксамиті, в мереживах та золоті. А тут, ось, сам король сидить на престолі; найпишніщі пані навколо нього.

Ідять, п'ють, музики їм грають... О, як же там гарно!

— Що ти ще бачиш, Іване?

Бачу ще принцесу — королівну. Чудова, як травнева квітка, але бліда, смутна-невесела... Біля неї сидить кривоногий, пишно зодягнений панич, до-чорна опалений.

— Еге ж, Іване. То її наречений — еспанського короля син. Вже три дні триває цей бенькет, а тепера, опівночі, на третю ніч, має він взяти її собі за жінку. Тільки ж принцеса його не хоче; вона цілком нещасна. Допоможи ти нам її врятувати. Наші тіла випрядено з імли осінньої, ми не можемо сами вирвати її звідціль!

Іван пообіцяв, що врятує сердешну королівну.

Знялися їздці над королівським садом. По-над столітніми деревами, по-над білими стежками та чорною травою роз'їхались широкою хмарою й з усієї сили кинулись на вікна. Коні їх зіп'ялися до-горй, болісно заскиглили, але забрязчали вікна, та не виломились. У світлиці перелякане панство вискочило з-поза столів, кинулося до чорних вікон, однак побачило там лише відблиск світла з палацу.

Король промовив:

— А, пусте! То лише осінній вітер б'ється у вікна. Нехай собі казиться там, нам же буде тута затишно!

Усі зразу повеселіщали; пани сміялися, а панночки почали хвалитися, що вони а-ні трішечки й не злякалися... Чорні їздці вдруге знялися над столітньою алеєю, над сонними водограями, над мармуровими альтанками. Ще ширшою хмарою разляглися й ударили на вікна. Знову коні зіп'ялися, протяжно заквилили, — вікна затріщали, але витримали.

Ще раз скочили на рівні ноги усі, хто був у світлиці; сам король похмурився, подивився на вікна й промовив:

— І що це, справді, той північний вітер таке сю ніч виробляє!? Але ж не може він нам пошкодити!...

Панство знову посідало за столи, тільки вже нікому не було до сміху.

Потретє розлетілися чорні їздці, закрутились по-над садами; цього разу залетіли аж до золочених штахетів, що ними було огорожено королівські сади, широченною хмарою розійшлися по небу й раптом ударились у вікна. Й розлетілись на бризки кришталькові шиби, забрязчали шкляні черепки, чорні їздці упали в світлицю, а з ними — й Іван. Пани втікали, спотикаючись на убрусах, тільки сама королівна сиділа мовчки, така хороша, як травнева квітка, але така смутна, мов спіймана пташка.

Іван зіскочив з коня; не зважав, як чорні їздці ганяли панство по залях, а вклонився принцесі й спитав: чи хоче вона чорному еспанському короленкові віддатись, або, коли — ні, то нехай їде з ним, й нічого не боїться.

Королівна одразу згодилась тікати. Іван посадовив її перед себе на чорного коня й вилетів розбитим вікном, а чорні їздці — за ним...

Полинули над лісами та по-над луками, над болотами та по-над горами; троє морів, дев'ять гір перелетіли — й опинилися в тому лісі, з якого вилетіли.

Вранці другого дня, прокинувшись на печі, Іван подумав, що все те йому тільки снилося. Але ж на білій постілі, де раніше спала його покійна матуся, лежала тепера прекрасна королівна, рожева, як майова квітка й любенько всміхалася ві сні. Коли ж прокинулася, — почала плакати. Кликала прислужниць, щоб її зодягли, умили та намастили парфумами, — однак прислужниць не було. А тим часом ще ніколи в своєму житті сама себе вона не одягала, а тепер мусила. Отож морочилась з тим аж до полудня.

А потім прийшли нові муки. Вивів Іван королівну на двір, показав їй свою хатину й садочок, стару яблуню й трояндовий кущ. От же ж принцеса злякалася гиндика, коли він на неї злісно росприндився; боялася вона бджілок, що гули, літаючи; та так всього того настрашилася, що ледве знову не розплакалась. Але ж, позаяк вона дуже раділа, що все-таки здиха-

лась еспанського короленка, та ще й до того й Іван припав їй до серця, — то вона себе перемогла.

Іван повів її до лісу на свої улюблені місця. Розважав, намагався її втішіти; та тільки ж принцеса звикла ходити по рівних, піском посипаних, стежках, а тепер, у черевичках з високими підборами, мáла ходити по коріннях та каміннях. За мох зачіпалися її підбори, ожина чіпляла її за поділ єдвабної сукні — і знову почала вона плакати.

І так було раз-у-раз. До того ж мусила все робити сама: і постіль застелити, і хату причепурити, і квітки на вікнах поливати. Була цілком нещасна; нещасним був з нею й Іван.

Увечері він сказав їй:

— Нема иншої ради — мусиш вернути додому; наша халупка за-для тебе занадто мизерна!

Принцеса відповідала, що вона не хоче вертатись, що боїться еспанського короленка, але ж увечері всетаки пішла з Іваном до лісу, покликати чорних їздців, щоб відвезли її до батька.

Тихо в лісі. Місяць ще не зійшов, ніде не тремтить жоден листочок... Марно чекають вони, що ось-ось обізвуться вчорашні голоси. Тоді Іван почав кликати сам:

— „Іди сюди, кониченьку мій вороний, золотом підкований, сріблом погаптований!“

Нічого...

Гукнув він ще раз, а потім ще й ще.

Ніщо не озвалося.

Так, нічого не дочекавшись, мусили повернутись до хатини.

Не докликались тих їздців і другого вечора. Королівна ж так побивалася, що, як би знала, кудою йти, то й пішки додому пішла би, нехай тільки Іван її доведе.

Звісно, можна те сказати, але ж треба було б, може, й три роки на ту подорож витратити, бо не близький то світ — з Зеленого Острова до землі французької!...

От же мусила принцеса зостатися в мизерній Івановій халупці.

— Ну, що ж; а чи не взяла б ти одежини, що моя неня носила, як ще дівувала? Було б тобі догідніще ходити по наших кам'яних стежках. Я маю на пам'ятку сховане в мальованій скрині вбрання, розмарином переложене, зовсім як нове.

Згодилась королівна.

Та й як же їй гарно прийшлася червона коротка спідниця, гаптована попередниця, вишивана керсетка! Тепер вже й ожина її за поділ не хапає, уже й не спотикається вона на корінням!...

— А що, коли б ти спробувала зварити мені їсти, як я сам буваю цілий день у полі? Нудишся, що й сумно тобі, й довго час триває, може б тоді швидче й час минав?

Спробувала й того королівна. Навчив її Іван куховарити, а в обід понесла вона йому на поле страву. Посідали обоє на межі, — а там материнка пахне, жайворонок співає, сонечко пригріває. Їли та розмовляли. Принцеса про свій дім розповідала, як з того часу, коли її мати померла, було їй вдома зле. Татко її ні трішки не любив, бо коли-б любив, то за еспанського короленка йти заміж не примушував би!... А Іван і собі про небіжку матусю росказує.

Так той обід на межі королівні до вподоби припав, що стала вона кожного дня їжу Іванові на поле носити, а потроху вже й палац свій золотий забувати почала.

Тепер, коли Іван приводив її на свої улюблені місця у лісі: на пригорок, де лісові мавки при місяці танцюють; під вільху до струмочка, на пригріту сонцем просіку, — всюди їй так було любо, що аж в долоні плескала:

— От це не те, що якийсь там наш парк!...

Іван був повен тихої радости й показував їй все нові й нові речі.

Так само стало їй і дома все до-вподоби. І хатина з різбляним сволоком, і віконця з мальованими вікон-

ницями, і садочок з трояндовим кущем, і кімната з темною стелею. Вже не боялася вона а-ні гиндика, а-ні корівки, не цуралася й хатньої праці, а в сільському строї ходила весела, ніби носила його змалечку.

Так і минув їм цілий рік, аж не зчулися й як...

Було вже пізньої осени.

Випав гарний вечір, і пішли вони вдвох до лісу на просіку, щоб хвилинку посидіти на пенькові, як звик бувало сидіти Іван.

Світив місяць, чорні хмари гонилися по небі одна за одною, по вітах грав вітрець. Послухали вони, про що росповідали дерева й майже розуміли їхню мову, коли це чують тоненький голосок:

— „Іди сюди, мій кониченьку вороний, золотом підкований, сріблом погаптований!“

А сотки инших голосів по всьому лісі й собі повторюють той самий поклик.

Аж підскочив Іван:

— Це знову — „їхній“ день! Це знову осінній вітер полетить до Франції! Хочеш: я коня покличу й одвезу тебе додому?

І засміялася королівна.

— Не клич ти кониченька: мені з тобою добре й тут! Хіба ж людині конче треба королювати, щоб бути щасливою?! Зостануся я з тобою, мій любий, на-завше і буду твоєю дружиною!

В деревах загуло, затріщало; чорний їздець на чорному коні спинився перед них і питав:

— Іване! Ти не поїдеш з нами цієї ночі?

— Ні, не поїду!

А принцеса сказала:

— Спинись там, в золотому палаці, де живе французький король, повідай йому, що я тут, на Зеленому Острові, жінкою селянина Івана...

І жили вони спільно в коханні та згоді, а що-року, як здіймався північний осінній вітер, — переказували через нього привітання родині...

III.

ДІМ.

Кінчалося літо, підходила осінь.

Актеон спав безтурботно до цього часу на моху, а за ковдру було йому широке небо ночі. Коли ж незвиклий холод почав вертіти йому кістки, то він став збірати хмиз на багаття. Але ж хмиз не горів: він завжди був мокрий і так просякав водою, як і сам мох.

Що мав робити недосвідчений юнак, який вперше опинився сам собі в диких лісах?...

І надумав він подивитись, як инші люде забезпечують себе на зіму. Побіг він диким лісом, біг довго; потім побіг полем й аж через кілька день натрапив на калний, розмоклий шлях. І шляхом біг довго, довго. Коли ось, бачить, стоїть при дорозі чудовий дім; та ні, не дім, а — палац. Навколо сад, а в ньому, на жовтих стежках немає й сліду болота, хоч би йшов дощ кілька день без упинку! Той дощ тільки шумить по замкнутих водограях, а поміж бузкових кущів виблискують білі постави.

Актеон спинився перед золоченими штахетами й заздрощами сповнилось його серце, коли він побачив пишно вбраного панича, який перелякано дивився з вікна на нього, прикритого звірячою шкурою дикого мисливця з диких лісів. Таких той панич ще зроду не бачив, лише чував про них від людей.

— Чи це твій дім, ясний пане? — спитав юнак.

— Мій.

— Як же ти добув таке гарне житло, куди й дощ не падає й де можна в сухому місці приховати хмиз на багаття?

— Я сам собі поставив його, хлопче!

Зітхнув Актеон. Ще раз поглянув на чудовий дім, на виточені карнизи, на цяцьковані оздоби, на мальовничо прикрашений дах...

Ні, де вже йому самому поставити собі такого дома!...

Не знав бо він, що панич сказав: „поставив“ в тім розумінню, в якому, наприклад, говорять історики: „Цисарь Карл поставив моста на Влтаві...“

І подався він вперед розмоклим шляхом, а рідке болото летіло бризками навколо його, а дощ булькав по калюжах...

Стоїть при дорозі дім, менчий, як той палац, однак — так само добрячий. А за ним, в імлі ціла низка подібних домів виступає.

Спинивсь Актеон перед плотом з дощок біля саду. Повне заздрощів його серце. Коли це бачить, в одному з вікон стоїть чисто одягнений чоловік і здивовано поглядає на нього, — півголого, звірячою шкурою прикритого, дикого мисливця з диких лісів, такого, про яких раніш доводилось тільки чувати.

— Чи то твій дім, пане? — питає Актеон.

— Мій.

— Як же ти збудував собі таке гарне житло, до якого і дощ не падає, і де можна переховувати хмиз на багаття під покрівлею, в сухому місці?

— Збудував я цей дім власною дбайливістю, мій золотий!

Актеон ще раз кинув погляд на білий будинок, на заплетені виноградом стіни та вікна, за якими передчувалося тепло та затишок, й глибоко зітхнув.

„Радніший і я прикласти своєї дбайливости, щоб мати собі такий дім та ще й таку гаптовану намистом круглу шапочку на круглій голові, як у того пана, але як?!“

Не знав бо він, що міщанин називає „власною дбайливістю“ умови з підрядчиком та гризню з робітниками, які будували його дім за гроші, зоставлені

в спадщину батьком. Не знав і того, щó таке — гроші, дикий мисливець з диких лісів.

І посунув він по тій м'якій болотяній дорóзі назад, до своїх диких лісів. А по тій дорозі прийшов до чепурненької хатинки в полі. Правду кажучи, була вона трохи похилена, дах в ній прогнив і стріха покривилася, одначе ж побачив у ній Актеон біля вікна чоловіка, на якого не падав дощ і не дув вітер.

— Твій це дім, чоловіче?

— Мій.

— Як же ти збудував собі цю затишну хатину?

— Працею власних рук, мій хлопче!

Актеон знову поглянув на червону непалену цеглу, на криву стріху:

— Ну, то вже такого й я собі збудую!...

І швидко побіг він далі шляхом, а рідке болото бризкало навколо нього, а дощ лопотів по калюжах Шкодував лиш юнак, що забув запитати того чоловіка, а як саме таку хату мурувати?

Коли це йде йому назустріч бурлака Родрига, на прізвисько — Кропива, й співає-виспівує:

— Хіба мені треба хати,
Коли світ увесь — мій дім?!...
Маю я роскішні шати:
Скрізь по них на латі — лата,
Дощ ніщо не вдіє їм!...
Гей, гей! Гей!...

Молодий мисливець спинив веселого співака:

— Зайдиголово Родриго! Чи не знаєш ти часом, як вибудувати от такий червоний домòк, до якого і дощ не падає й у якому можна хо́вати сухий хмиз на багаття?

— Навіщо тобі про те знати, молодий мисливче, з диких лісів? — З цегли його будовано.

— З цегли?... А як роблять цеглу?

— З глини, юначе; а потім тую цеглу випалюють на вогні. Еге-ге! Та чи не намислив ти часом ставити

дома в своїх диких лісах?! Ну, що до мене, то я не з тих, які охочі займатись такою справою...

— Хіба мені треба хати,
Коли світ увесь — мій дім!?...

Зайда Родрига, на прізвисько Кропива, співав далі своєї веселої пісеньки, а мисливець Актеон помандрував до своїх диких лісів...

* * *

Тяжко повірити, скільки треба праці, щоб виробити цеглину! Поки-то розмісиш глину руками, поки вибереш з неї всі камінючки, а коли вже нарешті зліпиш цеглину, то вона або вийде кривобока, або горбчаста, — от і починай тоді всю роботу з початку. А пощастить якусь зробити добре, й радісно віднесеш її на купу хворосту, щоб випалити, аж тут хмиз не горить, бо промок наскрізь. Зоставиш ту цеглу до другого дня, — аж, дивись, до ранку розмокне загорьована цегла на кашу! Часом вже й вогонь добре розпалиш й радісно пильнуєш, як поволі тая цеглина от-от допалюється до червоного, коли враз маєш знову мороку: трісь — і кінець!...

Ото ж і не диво, що перша цеглина забрала у Актеона більш, як тиждень праці.

Коли ж то почне він свою будівлю?!...

Десять разів закидав геть юнак глину, десять разів вирікався своєї думки, але ж десять разів знову ставав він до праці, коли холодний вітер проймав його голі плечі. Та все ще не мав бажаної хати і спав, як раніш, по печерях та в дуплах дерев. Його тіло звикло до холоду так само, як і до палкого соняшного проміння.

І так пережив він дощову добу. Коли ж весняне сонце наповнило природу веселим сяйвом; коли було радісно спати на запашному мохові без иншої прикривки, як глибоке нічне небо, — й тоді не переставав Актеон думати про будівлю житла. Знав бо, що зіма

прийде знову; пам'ятав про будуччину, бо був то дуже розумний молодий мисливець з диких лісів...

Прийшла й друга зіма. Вже тепер Актеон мав купку цегли; та ж хіба можна, маючи таку малесеньку купку, починати будову?...

І так переходили одна-за-одною дощові доби, і все прибувало й прибувало цеглин на будівлю. Але ж прибувало й років Актеонові...

Якось знову проходив тута бурлака Родрига, на прізвище Кропива й, усміхаючись, заспівав своєї веселої пісеньки:

— Хіба мені треба хати,
Коли світ увесь — мій дім?
Маю я роскішні шати,
Скрізь по них на латі — лата,
Дощ ніщо не вдіє їм!...
Гей-гей! Гей!...

— Друже мій, Актеоне! Закинь ти своє дурне порпання в глині та оте наглядання за вогнем. Ляж краще на спину та подивись на віти над своєю головою. Поглянь: он вевірка на дереві виграває-пустує, — а ти ж її й не бачиш; он-де все дерево в квітки прибралося, а ти й до стовбуру його не доторкнувся; он там білі хмаринки по блакиті небесній пропливають, а ти за своєю дурною працею навіть голови не зведеш від землі!...

Мовчки, лагідно, якось вибачливо посміхався Актеон на ті слова бурлакові. Не був уже він молодим мисливцем, був розважним чоловіком з диких лісів...

Велика вже виросла купа червоної цегли; велика теж низка років сиділа на в'язіх у Актеона, коли промовив він сам до себе:

— Цегли вже досить; тепер лише знайду придатний на будівлю ґрунт, викорчую дерева й поставлю собі власну хату, щоб мав де безтурботно дожити на старости віку.

Знову проходив повз нього бурлака Родрига, на прізвисько Кропива, й з усмішкою заспівав своєї улюбленої пісеньки:

— Хіба мені треба хати,
Коли світ увесь — мій дім?!
Маю я роскішні шати,
Скрізь по них на латі — лата,
Дощ нішо не вдіє їм!...
Гей-гей! Гей!...

— Друже мій, Актеоне! Покинь оте дурне корчування дерев та оте вирівнювання ґрунту! Вийди краще за межі дикого лісу, поглянь на зелені полонини та квітками прикрашені луки. Подивися: є там міста великі, в яких палає життя бурхливе, а ти про те нічого не знаєш; суть там білі шляхи, на яких порох м'який так мило пестить босі ноги, й по тих шляхах проходять веселі юрби людей, а ти про них навіть не відаєш!...

Мовчки, з ласкавим усміхом слухав Актеон бурлакові речі. Вже не був він молодим мисливцем, а став вже старим дідом з диких лісів...

Коли ж посивів останній чорний волос на його скронях, — сидів Актеон на вершечку готових уже стін і накладав остатні червоні цеглини. І над ними він дивно замислився:

— Маю вже тепера житло, куди й дощ не впаде, коли настане довга зімова сльота; маю, де сховати на зіму сухий хмиз про паливо. Але ж... я звик за ті попередні роки й до дощу, й до холоду; моя ошмалена й порепана шкура мало на те вже зважає. Що ж мені тепера з того дому, коли за молодих літ, як ще не звик був я терпіти лиха й негоди, — то не мав де в сухому місці переспати? Стратив я все своє життя на будову цієї хати, яка а-ні трішки не подібна ні на палац того ясного пана, ні на дім того міщанина...

Кожної весни пустували по вітах вевірки, а я їх і не бачив; дерева що-весни прибіралися в запашні квіти, жодного з них не погладив я й по стовбуру;

білі хмаринки пливли по темному небі, а я й голови не звів угору через дурну оту працю!...

За межею диких лісів послалися квітчасті рівнини та широкі луки, — ніколи не бачив я їхнього цвіту; там перехрещуються білі шляхи, — ніколи не ходив я по теплому пороху до білих містечок, де кипить бурхливе життя...

Куди піду тепер, коли вже трусяться мої ноги; на що буду дивитись, коли вже мутніють мої старі очі?!...

От так змарнував я своє життя!...

Бурлака Родрига, на прізвище Кропива, в обшарпаній одежині прийшов сюди. Голова його була біла, як молоко, постать схилялася до землі. Не співав уже він старечим голосом своєї улюбленої веселої пісеньки, але глибоко замислився, дивлючись на готовий дім свого приятеля.

— Чи бач, як спокійно міг би і я дожити свого віку старечого, коли б був вчасно про теє подбав й вибудував і собі таке житло! Старі мої ноги вже не хотять носити мене білими шляхами; старі мої очі вже не бачуть краси весняної, а моє немічне тіло жахається лютої зіми, що ось-ось надійде. Де ж пересплю я холодні й довгі зімові ночі; де нагрію свої промерзлі старі кістки, коли промокне хмиз?!...

От як змарнував я своє життя!...

І заплакав колишній юнак Актеон, сидючи на вершечку готового дому; тужив, шкодуючи: на що становив він ту хату?!

І заплакав також бурлака Родрига, на прізвище Кропива, сидючи на піддашках хатини; тужив, шкодуючи: чому не збудував він собі хати?!

І обидва вони були немічні, старі діди...

IV.

КАМ'ЯНЕ ПОЛЕ.

В одному селі, що сховалося поміж гір, жила собі бідна вдова і мала вона синочка-єдиначка, якого звали Юрком. Сиділи вони в старенькій халупці край села, аж під самим лісом. Халупка, шматочок горо́ду та лісова грушка-дичка — ото було й усе їхнє господарство. На горо́ді порпалося кілька курочок, а на межі пасла старенька вдовиця свою кізку. Звісно, з того маєтку не могли вони прожити, а тому мусив Юрко працювати.

Ще зрана, коли тільки сонечко починало заглядати з-поза гір у вікна халупки, — виходив він на село, зганяв зі всіх обор корови та й гнав їх на пашу — найчастійіще на „Кам'яне Поле".

А була то розложиста площина далеко за селом, в горах; поросла низькою травицею, а по ній ген-ген скрізь розкидано гранитові камінюки, що вкривали всю долину — куди око сягало — аж по самісенький чорний ліс, що тую площину оточував.

Було те поле найулюбленіще Юркове місце ще з-малечку, тільки що раніш він сам там боявся. У-день не приходив туди ніхто, лише вночі прокрадалися постаті пачкарів, бо-ж було Кам'яне Поле на самому кордоні. І той чорний ліс, що його оточував, належав уже до сусіднього королівства. Покійний Юрків тато часами на тім полі орав, аж поки його не вбило деревом. Був бо він не хліборобом, а дроворубом, а вже звісно, що не багато з тих, хто дерева рубає, помірають на соломі...

Проживав там, у тих горах такий собі дідок. Збірав він усяке зілля, живився ріжним корінням й частенько приходив до Юрка, коли перед полуднем

весело вигравало сонечко. Сідав дідусь коло Юрка на камені, старі кістки свої грів на сонці й оповідав малому всячину.

— Дідуню, чому ви не живете проміж людей, а увесь час перебуваєте у лісі? Дідуню, чи то правда, що ви сходили увесь світ? А чи бували-ж ви й у столиці? Ото-ж мабуть там гарно?.

Дідусь тільки всміхався беззубими устами й відповідав:

— Ну, що б уже там цілий світ, — то ні, того не скажу; але сходив таки чималий, шматок світа!... — А в столиці?... Повірь мені, хлопче, ти швидко-б втік звідти. Там люде проживають по кам'яних клітках і ходять по-над головами один у одного. Аж тобі потилиця заболить, коли ти схочеш розглянути вершки будівель. Так само мешкають ті люде й по-під землею, по вохких сутеренах, діти-ж їхні граються в чорних, глибоких дворах, немов на дні колодязя, а про сонце знають тільки з казок. Одже тобі далеко тут ліпше; ти молодий і веселий, чого-ж тобі ще треба?

— Але-ж, дідусю, ми з мамою такі бідні, — зітхав Юрко.

— І зовсім ви не бідні, що це ти надумався?

— Всі те говорять. Навіть сам староста казав, що ми — обдерта голота.

— Та нехай собі говорить, хлопчику! А ти поглянь навколо, все-ж то твоє: і сонце, що до нас усміхається; пташки, що нам співають; коники, що сюрчать у траві; ліс, а хоч би й це Кам'яне Поле — чиє-ж воно, га?

— Моє, моє! — засміявся хлопчик і не знать, де й подівся його смуток. Пострибав він завернути Чорну корову, щоб десь далеко не зайшла, а дідусь тим часом пішов до лісу збірати свої коріння. Так вони розмовляли що-денно, і було їм весело.

Та-ж от сталося, що король цієї земли роспочав війну з другим королем, та ще й не через що инше, як саме за теє Кам'яне Поле.

Нічого там не росло, нікому воно не було по-

трібне, але-ж все-таки кожному кортіло ним володіти. Такі вже нападають примхи на королів!

Почало туди йти військо; багато людей повбивали, — а все ще не було видко кінця тій суперечці. А тільки обидва королі так розпалилися, що позбірали останніх своїх вояків й готувалися до рішучого бойовища.

Про все те ніхто нічого в горах не знав, а найменче — Юрко. Пас і далі своїх корів на Кам'яному Полі і думав, дурненький, що те все — його.

Перед самим початком головного бою прийшли до короля його князі з тої землі, де було Юркове село, та й кажуть, що мусить король пообіцяти богам якусь офіру, коли хоче мати перемогу; бо инак заберуть його воріженьки голими руками.

Король вже й раніш був дуже настрашений, — отож тепер перелякався в-кінець і пообіцяв щось офірувати. Але ж був він дуже зажерливий і найохітніще роздавав те, що йому не належало. Так ото-ж, на другий день пообіцяв та ще й урочисто перед усим військом заприсягнув, що, коли дадуть боги йому перемогу, то він офірує їм голову, яку здибає першу на тім Кам'янім Полі. Князі покрутили на те носами: що — мовляв — користи з тої голови? Але ж мусили задовольнитися й з того.

І от, почалося бойовище. Сила молодого юнацтва загинуло, а таки-ж нарешті той король переміг. От було радощів та веселощів! Увесь народ страшенно тішився, а вже король — то найбільше.

Коли вже вертали додому, закортіло королеві, подивится на те, що він собі здобув. Тоді подалися всі князі в гори, поглянули на Кам'яне Поле, що дуже їм сподобалося; звеліли повиймати погряничні стовби, й почали спускатися в долину.

Було це вдосвіта. Юрко гнав корови на пашу, сидючи верхи на добрячому бичкові, немов на коні, а череда йшла за ним. Кожна корова мáла на в'язіх дзвоник, як те заведено в гірських місцевостях. Весело виблискувало сонечко, шпак на сосні при дорозі ви-

свистував, дзвіночки дзвонили, а Юрко затяг пісеньки. Коли це бачить — проти нього з гори посувається невиданий пóхід: блискучі в цяцькованих одежах пани на таких-же цяцькованих конях, поперед них сурмачі сурмлять, бубни торохтять. Юрко ввічливо вступив з дороги; зобгав в руці свого бриля й очікував, коли його поминуть. Аж ось передній верхівець спинився проти нього та й каже:

— Дуже мені шкода, що ти мусиш померти. Але ж я того змінити не можу, бо ж пан король великою присягою заприсягнув, що першу голову, яку здибає на цім полі, обітує богам.

А король тільки головою киває на тую мову:

— Так, так; заприсягнув, зобов'язався присягою!...

Юрко отетерів. Але вже його з бичка стягли, спутали й припнули до кінського сідла.

Підплигує Юрко на коні, шпак на сосні свистить, сурмачі грають, бубни б'ють, — тільки Юрко вже не співає.

В'їхали в село. Собаки гавкають, мало не казяться; гірські люде з роззявленими ротами дивляться на незвичайний пóхід. Всі дивуються, щó б то таке Юрко учинив, що його ведуть на ретязі. А місцевий староста ще й гукає:

— А що? Чи я ж не казав, що нічого путнього з цього хлопчиська не вийде!?

Коли це Юркова ненька кинулась за пóходом; плаче, ридає, ошаліла з роспуки та одчаю, слізьми умивається:

— І куди ж це тебе ведуть, моя дитино? — побивається сердешна.

А як вже почула, що хотять відрубати йому голову, — то так заголосила; молить, короля за ноги хапає:

— Ясновельможний королю! На що ти відбираєш у мене єдину дитину, підпору моєї старости? Змилуйся, пане милостивий!...

Король роспачливо оглянувся.

— Не слід тобі, пані-матко, так побиватись, — відповів один з близьких до нього панів, — пан король дав величню обітницю.

— Ото-ж, то, учинив я велику обітницю; нічого вже не можна зробити; пані-матко! — промовив й король.

— Навіть пан король нічого не може тобі допомогти, хоча й болить його серце з твоєї біди, — сказав знову той пан.

— Так, так; не можу тобі допомогти, хоча й болить моє серце, — сумним голосом виводив король і собі, й поїхав далі побіля зомлілої вдовиці. Тільки вже сусіди відтягли її, непритомну, з-під конячих копитів.

А пòхід поїхав собі далі, на другий кінець села, що, мов гадина, повилося по-над узгіррям; поїхав далі до столиці, щоб там з учтою офірувати богам обіцяну голову...

Дарма чекав дідусь Юрка на Кам'яному Полі. Чекав, чекав, вже й сонце почало на відпочинок за ліс сідати, а Юрка все немає.

— Що ж це таке з тим хлопцем трапилось? — сам собі старий міркує. Та й подався на село до Юркової неньки. Почувши, що сталося, попрохав все як найдокладніще йому росповісти; вислухав спокійно, нічого не нарікав; мовчить, тільки головою покивує та міркує. Потім узяв ґерлиґу та враз і пішов собі геть.

— Зостаньтесь бо у нас, дідусю, — умовляла його заплакана вдова. — Куди йдете на ніч?

Але ж він на те не пристав й швиденько відійшов. Тільки пішов не вгору — до лісу, а — долиною, помандрував селом. Коло кожної хатини нападали на нього пси-дозорці: коли один провожав його шаленим гавканням аж до другої оселі, то враз відтіль вискакував другий. Так він і перейшов усе село, ні на що не зважаючи. І хто б таки звертав увагу на собаку, коли поспішає, щоб виконати добре діло?!...

Цілу ніч не спинявся, але ж, як треба було спускатися все з гори в долину — то йшов добре. І коли

встало сонце з рожевої постілі, то побачило воно його далеко на білому, рівному битому шляху.

— Ну, ну! Докажіть ще свого, мої старі ноги! — міркував дідусь, коли вже углядів на обрії місто із зубчастими мурами, сотки веж та шпилів. — Отак, хлопче! хотів єси побачити столицю, стільки тією думкою тішився, ну, от тепер і побачив. А хто б сказав, що й я знову буду на неї дивитись? — думав старий.

Над брамою маяли прапорі; будинки було прикрашено ялинками та квітками, по вулицях повно люду, мов велика річка пливе. Всі міщане дуже тішились, сподіваючись урочистого свята перемоги, під час якого буде віддано богам обіцяну молоду голову. Розмовляли про те, що видалась така добра година на свято, хіба що трохи парко, але ж з за такого дива можна й не зважати на спеку...

Дідусь слухав тії розмови й згадував, як там, в горах, стара мати рве на собі сиве волосся та ламле з горя натружені руки; однак не гнівався він на тих людців, лише усміхався, усміхався лагідно з людської глупоти.

Людська хвиля донесла його на площу. Там було розставлено військо чотирьох-кутником, посеред якого стояв високий поміст. Було то не звичайне підвищення, але чудово оздоблений поміст обітований, помальований червоною фарбою, з широкими сходами на-гору, килимами вистеленими. А там, на-горі, на престолі сидів король зі своїм почотом.

— Пусти мене туди в осередок, вояче; мушу щось негайно росповісти королеві, — підлещувався дідусь до одного вусатого вояка.

— Тю, на тебе! Та як же так можна?! — відповів вояк, — я на те не насмію, старче, бо не велено туди нікого пускати.

Пішов старий до другого — та сàма відповідь. Та вже, коли обійшов мало не всіх, побачив одного молодого вояка з ласкавим обличччям.

— Гей, юначе! Не хотіли мене там пропустити до середини, а я мушу справді негайно про одну річ ко-

роля повідомити. Послухай сюди! Піди лишень сам до пана короля, бачиш, по отих сходах на гору, та й скажи йому, що коли не хоче він взяти на душу гріха великого, то нехай трішки зачекає зі своєю обітницею.

— От такої! Хіба ж мене пустить до тих сходів король, хоч би й як добре я те йому переказав?! — відповів парубок. — Ні, вже краще йди сам та й росказуй, що хочеш!

І пустив дідуся в середину.

Все вже було зготовлено, тільки починати. Юрко стояв блідий біля стовпа. Ціле місто з цікавістю подивлялось на дивовижне видовище. І хто ж міг бути задоволеним, коли побачив дідуся, що йшов розчищеним шляхом просто до королівського трону та, вимахуючи голими руками, кричав, щоб його почекали. Всі зрозуміли, що він має щось сказати. Але що ж там вже казати? Уже все зроблено, як слід! І чого тільки чекає кат? І на що того діда пропустили вояки?!

А тим часом дідусь уже перед королем.

— Нàщо хочеш, королю, зламати свою присягу? Усе ж військо чуло, коли ти урочисто пообіцяв богам, що віддаси в офіру першу голову, яку здибаєш після перемоги?

Король звівся з місця й жахливо поглядав то на одного, то на другого, аж поки один з міністрів гостро промовив:

— Все по правді хоче пан король вчинити, а ти, довгобородий, нáщо нас затримуєш? Ото ж ти чогось там галасував: „почекайте, почекайте!?“

— Так, так і я хочу виконати все по правді, як пообіцяв, а ти, бач, нас затримуєш, — проказав і король.

— Не виконаєш ти обітниці, хочеш ошукати богів, — суворо знизав старий плечима. — Хіба-ж то була не голова того бичка, що на ньому їхав пастушок, яку ти першу углядів?

— Правда твоя! Була то бичкова голова, — схопився за те радісно вищий з князів, що стояв тут бли-

зенько. — Принаймні з бичка буде князям бенькет, а що б ми робили з Юрковою головою?

Але невдоволена юрба загула, коли відвели Юрка геть. І так тії люде розгнівались, що довелося воякам своїми сокирами хлопця з дідусем охороняти, аж поки вивели їх за браму, бо натовп міг би їх забити камінням. Таке могло б бути величнє свято, а якийсь там дід зіпсував!... Та тільки ж дідусь і тут не гнівався, лише лагідно усміхався з тієї людської глупоти...

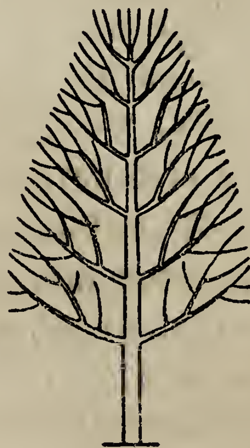
Прийшли вони потім додому, до своїх гір, та вже й не питайте, як радісно вітала їх ненька!...

Тим часом вояки знайшли того бичка, що на ньому стільки разів сидів Юрко, і, як на-зло, був то бичок старостин! Люде вже на те свято не пішли, бо відбулося воно аж через три дні. Але свято було дуже урочисте, ще й досі про нього росповідають!...

Правда, офірували богам обіцяну бичкову голову, адже ж то богам все однаково, — чи бичача чи людська...

А Юрко після того зостався господарити з своєю матінкою. Знову пасе він корови на Кам'яному Полі; знову що-денно розмовляє там з дідусем, але вже більш старого не роспитує:

— Чому ви, дідусю, увесь час в лісі проживаєте, та чому не ходите між люде?!...

V.

ДЕРЕВЛЯНИЙ КОРОЛЬ.

Був собі один король і, не знать, що таке на нього напало, тільки якось раз вранці вийшов він сам-самісенький за двірську браму на прохідку. Пішов та й пішов і вийшов на поле, а там чоловік оре скибу. Дивився король, дивився, як той хлібороб на кам'янистій землі з плугом бідує, а далі й озивається:

— Бачу я, мій друже, що маєш важку роботу!

А той йому:

— А таки — важку! Правду кажете, ваша милость. Звісно, — орати не так легко, як королювати.

Король трішки насупився.

— Ба ні! Ти затям собі, мій золотий, що кожен повинен робити по своєму розуму, — тільки ж і королювати — зовсім не така то вже й легка річ, як тобі здається.

І почав він докладно росповідати, як мусить керувати всією країною, в суді засідати, людей рівняти. Не дурно-ж в нього вся голова посивіла. Ні, ні; без його королівського піклування уся держава враз-би загинула!...

Селянин тільки собі в вуса всміхається, а й пàри з вуст не пускає. Витрусить люлечку, знову тютюном наб'є та на небо поглядає. А потім і каже:

— Звісно, ваша ясновельможність, все воно ніби й справді так, що й казати! Але ж ходімо лишень об заклад, що без оранки не проживеш, а от без короля, то можна й обійтися.

Король вже й зовсім розгнівався.

— Ах ти-ж, сякий-такий, — гримає, — що ти мені отим хочеш сказати, га?! А ну, гайда за мною до

за́мку, там ти мені доведеш, що тут оце базікав. А не доведеш, — то й голову з плечей!

Селянин ні трохи не звонпив і мовчки пішов за королем.

От дійшли вони до двору. Звелів король замкнути хлібороба у роговій вѐжі в добрій кімнаті; наказав, щоб дали йому добре попоїсти, але не велів до нього нікого пускати, щоб ніхто не бачив, що він там робитиме. Тільки приходив до нього один дідусь Матвій, що королеві чоботи чистив та ще де-що прибірав. Отой один приходив до в'язня й приніс йому кілька дровеняк на паливо.

Дав король хліборобові строку до ранку. Але ж, коли прийшов вечір, переказує селянин королеві, щоб той до нього прийшов, мовляв, він йому щось цікаве покаже. Тільки, щоб король нікого з собою не брав, хіба що самого Матвія.

— Оце подивіться, ваша ясновельможність, яку я штукерію вимусував. Витесав я оце немов би людську подо́бу з деревини. Досить, правда, вона незграбна, бо тесав я сокирою та різав складаником, ну, та вже нехай собі, добра буде й така. Тепера одягнемо її у ваше королівське вбрання, на трона посадимо й буде воно собі королювати. Та ще й як добре королюватиме, о-го-го! Не згірш, як і ви самі. Одно тільки треба, щоб Матвій смикав за мотузочку, куди буде слід. Отим я й доведу своє слово перед вашими світлими очима.

— Ну, ну! Доведи, мій золотий, доведи! — А не доведеш — то покоротчаєш по самі в'язи, — відповідає король лагідненько.

Вранці другого дня, коли ще всі спали, приперли хлібороб з Матвієм деревяне опудало до королівської залі. Король позичив їм свої шати, а сам, одягшися в святочне Матвієво вбрання, став за перетинкою.

Посходились дворяне; вклонилися аж до землі: доброго ранку бажали. І, коли кому-сь з них деревляний король поважно кивав головою на привітання, — той враз задирав носа на лікоть вище, як инші.

Прийшли потім люде на суд. Король поважно слухав обидві сторони, а далі, коли йому міністр у дерев'яне вухо, що слід, пошепче, — кивав головою. І що раз, як король кивав, — міністр справедливости виголошував: „Того треба повісити; тому всипати двадцять п'ять канчуків; того закинути до хурдиґи."

Ото-ж усе робилося са́ме так, як вимагала справедливість. Й тривало те аж протягом цілої години.

Потім, як уже всі розійшлися й, виходючи, вихваляли королівську справедливість, — мусив король остаточно признатись, що закла́д він цілком проґрав.

Та ж закортіло йому й свого довести! А хіба, мовляв, він не зробить такого дерев'яного селянина, що сам буде орати?!

Ну, добре.

Віддав йому хлібороб свого складаника з дорогою душею; а як побачив, що король вже собі й пальці порізав, — то ще й сам став йому в роботі до помочі.

От прийшли вони на поле: плуг стоїть, де й стояв; поблизу й воли пасуться. Однак, як не смикав король за мотузку, — а опудало не оре, хоч ти йому що!

Розсердився король, аж поте́мнів увесь; а коли хлібороб забажав дістати своє ви́ґране, — то король тільки ногами затупотів: досить, мовляв, з тебе й тієї нагороди, що принесеш додому свою голову на плечіх!

А вернув до замку, то з великого пересердя закинув геть всі свої сподарські причандалля...

З того часу в тій землі, — а де саме те було — не знаю й брехати не буду, — королює дерев'яний король; а старий Матвій, що раніш чоботи чистив та ще де-що прибірав, — як бува потреба, — смикає його за мотузку...

VI.

ЯК ПЕС СТАВ КОРОЛЕМ.

Ось послухайте, що трапилося в королівстві Самаркандськім, де керовником віруючих був Гасан Справедливий.

Знайте, що він був славним королем, мав роскішний палац і чудові сади, мав без ліку пишного почоту. Знайте, що він був миролюбивим королем і, керуючи своїми підвладними, відбирав від ремісників, хліборобів та рибалок всього тільки три чверти заробітку з їхньої праці на свій королівський двір.

Мав він веселу доньку, про красу якої було відомо по всіх королівствах світа, аж від моря синього до моря чорного; аж від північних гір й до солоної південної пустині. Мав також і синочка єдиначка, пиху свого роду, який, звичайно, був найкращою людською дитиною того часу.

Ото-ж якось королівський почот впорядив на річці велику дитячу гулянку. Короленко прийшов до річки в супроводі цілого гурту придворних. Прикрашені ріжними оздобами човни сновигали між хвилями, і згуками веселощів розлягався увесь край. Потрівожені самотні крокодили ліниво відпливли на другий берег річки і здивовано видивлялися на ту метушнину.

Короленкові закортіло поїздити по річці. Двоє гайдуків зняли його з носилок, а тим часом до нього підплив човен, що нагадував собою золотого лебідя. Хлопчисько збіг до нього по мармурових сходах, а два юнаки взялися за весла. І син керуючого вірними плескав з радощів у долоні та так верещав, як дитина самого звичайного рибалки чи крамаря.

Але-ж трапилась біда! Инший човен зачепив веслом човник королівський й перевернув його. Два крокодили, що вгляділи те з другого берега, прудко кинулись у воду, кожний з них вхопив по одному весляреві й пірнули з ними в глибінь. Всі, хто був на бéрезі, безпуття метушились, дивлючись, як серед річки плавають білі шати короленка. Кілька юнаків вже збиралися попливсти до них, коли це ціла зграя крокодилів зрушила з мокрого піску, і юнаки з жахом порачкували назад.

Голосно залунав крик короля:

— Хто врятує мою дитину, тому подарую тисячу динарів!

Однак ніхто на те не зважувався, а тим часом почвàри вже націлялись на середину річки.

— Всякі високі відзнаки дістане той, хто спробує. Я одягну його в почесну одіж, я посаджу його за своїм столом! — гукав далі король, але-ж люде мовчали й тремтіли. Чорні-ж тіла почвар все наближалися. І справді, як його врятуєш? Адже-ж ні стріла, ні спис не проткнуть панциря крокодилового!...

— Віддам половину свого королівства, віддам дочку мою за жінку спасителеві! — гукав король, але-ж ніхто не зголошувався.

Тоді він зірвав з своєї голови корону, шпурнув її на землю й закричав з великим роспачем:

— Все своє королівство віддаю, нехай буде замість мене керувати!

Аж, гульк!... Коли вже дитина зникла під водою, плигнув у річку великий пес, що належав одному різникові, вхопив хлопця за одежу й почав тягти його до берега. Увесь натовп кричав з радощів і галасом та рухами відганяв почвар, а вояки кидали на них списами, і крокодили, покинувши свою здобич, повернули назад.

Повний радости й захоплення, вхопив король свого сина й звелів вертати до дому. Народ гукав „Славу“.

Тут підступив до короля сивий старий шейх;*) уклонився йому низенько й промовив:

— Ясновельможний королю, спокій з тобою! І небо, і земля чули твоє королівське слово, що тому, хто врятує тобі сина, ти віддаси владу.

Король страшенно здивувався й сказав:

— Мій старче! Та то-ж був пес, пес, що он тепера струшує воду з своєї шкури!

Але-ж шейх промовив знову:

— О, королю Часу! Тисяча верблюдів не повернуть до уст того одного слова, що вже було сказано!

І далі почав вичитувати вірша:

„... Хочеш бути справедливий,
Сповняй слово твердо!..“

Всі люде захвилювались, загули, лаяли старого діда дурнем, а слуги вже кинулись гнати його геть з дороги. Однак сподарь вірних підвів руку:

— Не займайте старого! А пса заберіть і нехай буде так, як вирішать державні радці.

З тим король пішов до палацу, а люде розійшлися спати.

Вранці король вступив до урочистої залі свого палацу й сів на державний трон. Визирі,**) вельможі та придворне панство стало перед нього й усі цілували перед ним підлогу.

Король промовив:

— Мої вірні! Ви знаєте вчорашню пригоду; ото-ж розсудіть, що нам чинити далі? Безперечно, увесь люд чув моє королівське слово, то-ж треба нині розміркувати: чи дійсно слід перед псом додержувати слова?!

Міністри радили й так і так.

Перший визирь подав раду, щоб того клятого пса зашити у мішок і, прив'язавши йому на шию камінюку, шпурнути в річку. Инші на та не приставали, а радили пошукати иншого, хитріщого способу, щоб не було

*) Старшина.
**) Міністри.

часом між людьмн якогось незадоволення. І сказав один з панів:

— Ясновельможний королю! Така буде моя порада: звели ученим мудрецям, щоб вони пошукали по старих книгах, чи відповідає таке звичаям, щоби пес був керовником вірних?

— Твоя рада найкраща, — відповів король.

Так і зробили.

До великих зборів посходились старі шейхи з довгими бородами та з сувоями книг з руках, щоб привселюдно відшукати потрібні вказівки. І коли запитав у них король, чи-ж знайшли вони в старих книгах такий вірш, з якого можна-б дізнатись, що саме треба чинити, аби в такій пригоді не було порушено звичаїв держави, — то мудреці відповіли:

— Так, пане, знайшли. Знай, королю, що в старих літописах написано:

...„Не одна вже собака на трона сідала
І цілим народом вона керувала“...

Засмутився король, а з ним вкупі і всі його підданці. Та-ж не дурно його величали „Справедливим“: ще того-ж таки дня вибрався він за місто, до свого літнього хутора, щоб зостатись там на самоті. А до королівського палацу під час радісних вигуків всього народу з пишною учтою було приведено різникового пса. Слуги відвели його до купелі, намастили дорогими мáстями, одягли в дорогоцінні шати. Покликали потім різника, щоб він оповістив, як він називав князя вірних, поки той ходив по землі у вигляді бідного собаки. Треба-ж було подати до відома всьому людові, яке наймення нового короля!

І промовив різник:

— Тирас!

Ото-ж і найменували нового короля так:

„Тирас Перший, з милости Пророка Король Королів, Керовник землі та вод, Владарь над життям і смерттю, Князь чотирьох країн“.

І те найменення було записано до державного літопису.

* * *

Почалася дивовижна влада.

Увели нового короля до урочистої залі, посадовили його на королівський престол, надягли йому корону. Потім почали до нього підходити вельможа за вельможою, вітали його й цілували йому лапу. Коли-ж підступив перший визирь, — то король поглянув лихим оком на його лукаве обличчя, загарчав й висмикнув у нього з рук лапу. Всі присутні визнали те за відзнаку немилости.

Сподарь землі і вод посидів ще якусь хвилину спокійно, але потім на вдивовижу всіх почав шматувати на собі одіж. Державні мужі посхиляли голови, бо-ж не велено дивитись на короля, коли він витворяє щось неслушне (тим більше про те не можна говорити!)

Тим часом керовник вірних зліз із трону, пішов поміж визирями, що покірно полягали на землю ниць, і почав їх обнюхувати. Біля великого визиря він спинився, кілька разів докладно його обнюхав, а потім кинувся на нього та й ну його тягати за бороду. З того всі присутні зрозуміли, що того визиря присуджено до смерти. Негайно перед палацом його було повішено, а вкупі з ним і всіх його дядьків, бо то вже був такий звичай, коли в немилість попадав якийсь міністр.

Коли-ж побачив народ той перший вчинок короля, — то вихваляв і величав його, — бо й справді перший визирь був великий негідник, зловживав довіррям попереднього короля й немилосердно обдирав підданців. Тим то люде по тій пригоді страшенно полюбили Тираса Першого, молились за нього Алахові по мечетях, співали про нього славні думи, а по всіх школах було вивішено його портрет.

Але ж слуги та прислужники королівські мали з ним чималo клопоту. Не хотів він одіжі й ніяк не давався,

щоб на нього одягали шати. Були так само не задоволені з нього й визирі: жодного з них не кликав він до свого столу, мовчав на всі їхні запитання, не видавав ніяких наказів чи законів. Коли часом зоставалися одчинені двері з його покоїв, — він прокрадався до пекарки і там, забувши всяку гідність, вештався поміж холопами й обгризав кістки. І мусили вони замикати його в палаці.

Не зацікавило його ні трохи, коли якось до його прийшов господарь палацу й промовив:

— Королю королів, час тобі вже йти послухати музики!

Він нічого не відповів, а шугнув у куток, де углядів черевика, й почав його смашно жувати.

Коли-ж міністри побачили, що король мало дбає про свою владу, намислили вони керувати країною замість нього по своїй власній волі. Спочатку їх утримувало побоювання того, щó сталося з великим визирем, але згодом вони таки змовилися й виписали данину з народу на свою користь. Одже люде загули:

— А королів підпис? Де він?... І ніхто нічого не платив.

Швидко все це набридло самому королеві. Не мав він волі, не смів ходити ні до кухні, ні до стайні. Слуги однімали у нього кожного черевика, на якому він міг настановити свої зуби. Так само не мав він рідного собі товариства: дуже за тим нудьгував й частенько з сумом поглядав на замкнені двері.

Все те помітив один хитрий козачок, пішов до смутного, самітнього старого короля та й каже:

— Мій пане! Міг би я тобі чимсь пособити. І ти мав би з того втіху, та й я, може, на тому щось зароблю й для себе.

— Гаразд, — відповідає король.

І росповів йому козачок все, що мав на мислі, а далі й говорить:

— О, мій пане! Коли ти згоден вчинити мені свою ласку, то я зоставлю одні двері в палаці не причиненими.

Король пообіцяв йому добру нагороду; і так воно й сталося, як той юнак казав.

Вранці другого дня в королівському зàмку була велика метушня. Шукали короля й у пекарні, і в конярні, а коли вже й по тих найулюбленніщих ним місцях його нігде не було, — всі переконались, що він їх покинув. Був тоді плач та смуток по всій землі, але-ж, позаяк ніхто собі й помислити не міг, щоб якось-то народ спромігся жити без короля, — то покликали знову Гасана Справедливого, щоб він панував над народом Пророковим.

Коротка була доба керування Тираса Першого, але-ж люд заховав у своїй вдячній пам'яті й до сьогодня той час, бо ж тоді не було ні податків, не було й війн, не було гонитви за дичиною, під час якої витолочували лани хліборобські...

От таке моє оповідання. Коли приїдете до землі Самаркандської, — запитайтесь лишень, коли той народ був найщасливіщим, — і вам скажуть:

— Горенько наше! — Тоді, як пес був у нас королем!...

І до сьогодня дуже там шанують всіх псів, бо ж ніхто напевне не знає, чи не походить той або инший собака з королівського роду...

VII.

ПІЗНО.

I.

Нещастя живе не тільки по вбогих халупах; оселяється воно й по містах, і в палацах. В тому добре переконалася принцеса Міленка за кілька літ свого життя.

Про це я й маю вам росповісти...

Її батька називали „Король-Добряк". Але-ж слова „Добряк" вживали не зовсім поважно. Потихеньку посміхалися, коли те слово промовляли, бо, по правді кажучи, воно більше говорило про слабодухість та викликало ніякове здивовання. Можна гадати, що та добрість була дійсно до вподоби лише королівським міністрам та зацним шляхтичам. І ті пани доповняли королівську добрість своєю злістю, його слабодухість — своєю жорстокістю, його безголів'я — своїм хитрим єхидством. Тим то, коли увільнялась якась висока посада при королівському дворі й довший час не знаходилось на неї людини, то міщане й селяне гомоніли проміж себе:

— Королівські радники не можуть знайти досить нікчемної пройди, щоб закликати його до свого почесного товариства!...

Говорили так і терпко сміялися з того жарту...

Такий був король Добряк і в своїм родиннім житті. З-під влади своєї жінки він вийшов тільки з того дня, як вона померла. І було те нещастям для всієї землі, що королева померла, бо вона була жінка й розумна, й твердої вдачі.

Ото-ж і Міленку, після смерти матері покинули, як бур'ян, і нічого доброго не навчали. Король дбав

лише про те, аби було їй всього до-схочу та щоб — крий Боже! — вона чого-будь не робила. Ходили, правда, до неї вчителі, але ж їй такою нудною видавалася, їхня наука, що вона все забувала одразу, скоро вони від неї відходили. Поки ж сиділи з нею, не могла діждатись, коли нарешті вони підуть собі геть. А втім, як не було й вчителів, сама не знала, куди подіти час. Коли иноді її питався король:

— Міленко, чого ти хочеш? —

Вона не знала, чого б їй захстіти...

Ото ж нудилася вона, мала втомлений, нудний погляд, й нікому не було приємно бути з нею вкупі, хоча тим часом вона була в розцвіті молодости й навдивовижу гарна.

От так жили — не жили в королівському замку, — коли це одного дня сталася переміна.

Король вже давно почав помічати, що міністри крутять головами, таємничо перешіптуються, поважно зиркають один на одного. Так само помічав і те, що почали вони драти більше грошей з людей, але ж ще більше на віщось витрачали, часто муштрували військо та набірали нове. Кілька разів він сам собі розмірковував:

„— І що вони, оті дряпіжники, собі намислили?“

Але ж мовчав, потішаючи себе тим, що, мовляв, „колись довідаюсь; самому не варт питати, коли не кажуть!“

Якось нарешті одного дня прийшов до нього перший міністр та й говорить:

— Маю великий жаль, а змушений повідомити вашу королівську милість, що ми починаємо війну.

— А навіщо починаємо: може тоді у вас минеться той жаль? — питає король.

— Не можна витримати утисків сусідньої держави.

— А чим вона нас тисне?

— Вивозить золото з нашої землі.

— Як же вона те робить?

— Її купці приїздять на наші ярмарки та базарі, привозять всякий крам та свої ремісницькі вироби, заці-

кавлюють тим наших людей і наш народ віддає їм своє золото.

— Чи ж хоч добрий вони привозять крам?

— В тім-то й є страшна небезпека, що добрий!

— Що ж ви хочете вчинити?

— Вдаримо на їхню землю, здобудемо її та й примусимо тих людей, щоб вони повернули нам наше золото.

— А їм повернете їхній крам?

— Ні за що! Зробимо їх всіх своїми підвладними та слугами!

— По якому ж праву?

— По праву дужчого!

— А чи ж подужаємо?

— Та ж з нами Бог!

— Ви те знаєте напевно?

— Королівська милость! Народ хоче війни, трон в небезпеці, нема ж часу воловодитись!

— А чи ж ви питалися народа?

— *Ми* ж говоримо в його імени!

— Ну, добре. Тоді починаймо війну... Але ж загине багато людей!?...

— За Вітчизну солодко вмірати!

— Ви також підете вмірати за Вітчизну?

— Коли буде треба — до останнього чоловіка!

— Але ж поки що зостанетесь зо мною вдома?

— А як же? Хто ж без нас порядкуватиме подіями?!

— Ну, добре. От тільки я не знаю... не знаю я...

— Непевність в перемозі — злочин проти Батьківщини.

— Та захисти вас, Боже, коли ви таке подумали! Я сумніву не маю, але ж, зрештою, що ж я знаю?... Коли вже так повинно бути, то яка ж на те рада? Я за те тільки...

— Ось грамота.

— Ну, гаразд, оце маєте мій підпис; нехай уже! Але ж хто за те...

— Божа воля!...

Почалася війна. Обидві сторони воювали завзято, воювали увесь час, але ж нарешті прийшли знову до короля Добряка його міністри.

— Треба миритись, королівська милость!

— Чому?

— Не можна без жалю та жаху дивитися на тисячі людських трупів, що гинуть в бойовищах.

— А я ж про те говорив!

— Ваша ясновельможність! То, виходить, ви нам не довіряєте?!

— Ну, ну! Що бо ви?... Я ж — нічого, я — тільки так, взагалі...

— Умови не дуже важкі...

— То, виходить, що *вони* становлять нам умови?

— Так, вони.

— Я собі міркував, що переможці — ми...

— Одже-ж...

— Гм...

— По тих умовах суперечку можна скінчити шлюбом вашої доньки з їхнім принцем, а держави будуть злучені докупи, під їхньою владою.

— Так ото на те треба було покласти стільки тисяч людей?

— Божа воля...

— А що ж я на старість?...

— По заслуженій праці солодко відпочинути...

— А ви?

— Влади обох земель зливаються докупи.

— Слава Господеві! — Ото буде добра злука!..

— Ваша ясновельможність!...

— Ну, та вже добре. Однак не хотів би я бути в шкурі тих молодят... Мілено, Міленко! Та Міленко-о-о-о!...

— Що ти хочеш, тату?

— Буде у нас весілля.

— Цікаво подивитись! А кого ж ти береш?

— Тю-тю на тебе! Чи ти не здуріла? Та хіба ж то я?...

— А хто ж тоді? Я принаймні нічого не відаю.

— Так за те я відаю!... Підеш заміж за сусідського короленка! От що!...

— Хто ж то тобі, таточку, такого наплескав? То ж цілковита неправда! Я, відколи жива, то з ним же а-ні, ні... То все якісь наклепи, так собі, з вітру!...

— Е, те-те-те!... Казна що плетеш! Жадних наклепів! Це — умова миру! Так зробили міністри!

— Міністри? Та яке ж їм до того діло?... Я що до них маю?...

— Ну годі вже! Ми того не тямимо, вони сами знають, що краще. Годі бо, не плач по дурному, а готуйся. Тут, брате, сльози не поможуть ні тобі, ні мені. Коли не хочеш кепсько скінчити війну, то мусиш, мусиш і мусиш!... Божа воля!... Яка ж на те може бути рада?!...

— А, чортяка б їх забрав, отих дряпіжників!...

— Що бо ти, дитино моя, говориш?!...

— Ну, да! — Дряпіжники, дряпіжники, дряпіжники...

— Мовчи, дівко! Хочеш мене зовсім знищити, чи як?...

— Вас? Та хіба ж ви не король?

— Ну, король! — Я те знаю, що — король, але що ж мені з того?...

— Гидко мені все оте. Ліпше я була б народилася дочкою дроворуба, ніж оце так мені віддаватись... — І хряпнула зі злости дверима...

Але король тільки рукою махнув:

— Бабські ветребеньки!... Однак таки вона піде, як побачить, що непереливки...

І справді, Мілена віддалася, стала королевою, але ж королевою, ще більш безщасною, як була принцесою...

Так зненавиділи вони з чоловіком одразу одно одного, що навіть не помогло й те, як народився їм гарнісенький синочок Ладислав... Хатні сварки все збільшувались, аж поки нарешті привів собі король

нову жінку а Мілену з семилітнім хлопчиком вигнав і з палацу, і з своєї землі. Взяла вона з собою трохи грошенят, трохи їсти, й подалася в дорогу — у світà, покинута всімà й усим...

II.

Довго блукала вона, аж поки не прибилася до землі, де панував король „Пізно". Було про нього відомо, що має він добре серце й хороші нáмисли, але ж звичайно про все вирішує пізніш, як того дійсно треба. От через те й звали його так дивно.

Королева Мілена дійшла аж до королівського двору. Ніхто б і не впізнав по її та синовому вбранні, що вони з королівського роду.

Сіли вони при дорозі й доїдали свій убогий обід, — коли це зненацька розчинилася зáмкова брама й на баскòму коні по дорозі до лісу виїхав король. Коли він наблизився до неї, то Мілена закричала:

— Змилосердуйся, пане! Порятуй мене! Сталася страшна кривда!...

Король поглянув на неї й його причарував вигляд її чудового обличчя. Однак він не спинив свого коня, а — навпаки — по своєму звичаю почав розмірковувати на всі боки:

— Цікава жінка!... Обшарпане вбрання, змарніле личко, але ж очі!... Глибоко сяють, як дорогоцінне каміння!... Хлопчина так само має чарівний вигляд... задумливий, видко — сміливий... Треба було б їх роспитатися... Принаймні слід було взнати, хто вона?... То ж напевне не якась там звичайна жебрачка чи зайда... Та ще як дивно промовила: Змилосердуйся, каже, пане!... Та таким ніжним гарним голосом!... От же й справді!... Так, так, безперечно... І чом же я таки не роспитався?...

Але ж, що дужче він на себе гнівався, тим прудчіше гнав свого коня.

— „Сталася їй, каже, страшна кривда... А я ж що?... — Нічого!... Маю серце з камінюки... А тепер от,

при самій згадці мало не плачу... Нікчема я... дурень я... Йоло..."

Коли це саме в той мент кінь так вихнув задом, що мало не викинув їздця, який немилосердно шпигав його острогами...

— „Пробач мені, бідахо!" — вже далі каявся король перед конем. — „Пробач!... Я взагалі нічого. ... Я тільки так... в думках... Ті ж удари, що я зробив тобі, власне кажучи, варто було б дати мені, мені — грішникові!"...

Хто знає, де той король так заблукався, що повернувся додому лише вночі на білому від мила коні.

— Чи ви бачили тую жінку з хлопчиком?

— Бачили. То ще було аж перед обідом?

— Ну, так! А де ж вона?

— Кудись пішла далі...

— Чого ж ви, лобуряки, не впустили її до двору?

— Вона не просилась... Ми не знали... Нам ніхто не казав...

— Йолопи ви! Чи ж ви з каменю?

— Ваша милость зволили її теж бачити і так само...

— Мовчать!... А то я вам побазікаю!... Куди вона поділась?

— Та хто ж може про те відати?

— Геть з моїх очей!... Щоб я вас не бачив, аж поки не знайдете її й не приведете сюди!...

Звісно, її не знайшли. Бо ж Мілена з хлопчиком тікала що-сили від безжального двору. Тікала лісами та болотами, через річки та струміні, аж поки збезсилена не сіла вона увечері на пригорку, близесенько біля якоїсь халупки, де й заснула з дитиною на руках.

Вранці її розбуркав ласкавий старечий голос:

— Чого, молодице, шукаєш?

— Справедливости, дідусю.

— А хто ж ви такі?

— Найбезщастніщі створіння на світі!

— Маєш молоде, дуже тіло; маєш такого гарного,

бадьорого синка, сама розумно виглядаєш... Яке ж там у тебе нещастя?

— Я — королівська донька. Прожила нещасну молодість, повну гидоти та нудьги. Жила потім в нещасливому шлюбі з невірним, лихим чоловіком. Нарешті мене вигнано світ-за-очі, позбавлено мого сина спадщини на батьківський трон. Марно тепер шукаю я правди на землі...

— А ти б же повернулася до напасника, що тебе вигнав. Можна ж його умовити...

— Та ж бо то — король, дідусю!

— Негідник він, чи король, чи не король!

Мілена поглянула довгим та глибоким поглядом дідові в очі. Потім почервоніла й втупила свої очі в землю.

— А може б ти й справді повернулася? Мало, що трапляється!

— Що ж я маю там робити? — прошепотіла ледве чутно.

— Маєш дужі руки, розумну голову й добре серце — і не знаєш, що робити?!

— Порадь, коли можеш!

— Подивися, моя люба: я вже одною ногою в труні, не маю біля себе нікого. Дітей поховав вже давно. Я сам і тільки сам. Корівчина просить догляду, садок і поле вимагають пильних рук, хата — господині, а курчата марно прибігають до ґанку. Покинь ти думати про свою прикру минувшину. Зоставайся у мене. Будеш ти мені за доньку, а я стану за діда твоєму синочкові. Тебе тута не знайдуть й не будеш ти зганьбленою рабою королівською.

— Але ж мене нічого не навчили. Чим я тобі допоможу?

— Ти молода й розумна, — всього навчишся. Ходім, покажу тобі господарство.

Пішла вона з дитиною до комори, поховали обноски колишньої пихи, одяглися в те, що було старанно поскладано в скрині та шафі, й почали нове життя.

Тяжкий був початок праці. Але ж Мілена згодом полюбила й корівку, й тиху птицю подвірню, полюбила й хатину, де при світлі ялинки читали гуртом по старих книгах, й комірчину, де, відпочиваючи по роботі, міцно спалося, й пекарку, яка давала їм просту, але здорову страву.

Ладко її порпався з дідусем на полі та в лісі, учився хліборобства та господарства, набірався розуму, й з розмов, і з вечірнього читання.

І тільки тепера взнали вони, що таке — воля та щастя...

III.

Тим часом лихий Міленчин чоловік зрозумів свою помилку. Нова жінка, примхлива та ледача, мучила й короля, й слуг, і увесь люд. Дітей не привела, не дала королеві наслідника і якось, після однієї бурхливої ночі, зпала їй у голову підла думка, й вона втекла, не знать — куди, з якимсь спритним джиґунцем. Одурений король роздумався, звелів шукати по всій державі, де поділася вигнана ним королева, й назнав слідів, що вели до держави короля „Пізно“.

Приїхав він туди зі своїм почотом, росповів королеві про свою дружину та дитину так докладно, що „Пізно“ зрозумів, про кого саме мова мовиться: про оту красну молодицю, яка просила його:

„Змилосердуйся, пане! Порятуй мене! Сталася страшна кривда!“...

І заплакали обидва королі. Перший — того, що вигнав був королеву, яка могла би дати щастя й йому, й його людям; другий — того, що не спинив одразу коня, коли почув перший покрик сердешної жінки.

— Я повинен був зважити на її шляхетність та добре серце; я повинен був її пожаліти; я повинен був шанувати й поважати в ній людину! — думав один.

— Я не повинен був довго розважувати; я мусив би одразу послухати голосу свого розуму; я мусив був

підтримати нещасну, що озвалася до мене за поміччу! — мікрував другий.

І так плакали обидва бідахи-королі.

— Де ж тепера її знайдемо, коли минуло вже сім літ?...

От і розіслали на всі боки гінців і веліли їм, щоб вони гляділи, де перед тим за сім років прибилася молодиця з хлопчиком.

Якось одного дня в-осени дідусь колов на дривстні дрова. Ладко орав корівкою ниву, а Мілена чепурила в подвіррі. Коли це перед ворітьми спинився королівський коч, а з нього виступив пишний придворний слуга.

— Тітко, а чи дома господарь?

— Аж он де він, дрова рубає.

— Гей, діду! Чи не ховаєте ви десь тута королеви з принцем-наслідником?

— Ні, ми не ховаємо нікого. Ажось тільки живе зі мною молодиця з синком, що були в страшенній біді, а потім у мене знайшли любов до життя та щастя.

— А де ж тая молодиця?

— Ото стоїть перед тебе.

— Оця селянка з деркачем? А де ж її син?

— Оре на полі.

— А, бодай тобі!... Знову натрапили на непевний слід. Все на-марно!...

— Ні, помиляєтесь, — озвалася жінка. — Я й є Мілена, й живу тута з сином Ладиславом!

— Змилуйся, королево! — скрикнув посланець і, пополотнівши, кинувся навколюшки. — Я маю листа від твого мужа-короля та ще й від короля „Пізно“. Клич сина, сідайте мерщій в коча та й поїдемо! Свято на ваш поворот вже впорядковано.

— Ні, пане посланець. Перекажіть ви моєму мужеві-королеві, що красно я йому дякую за те, що він мене тоді вигнав. Перекажіть і королеві „Пізно“, що й йому я так само щиро вдячна, що він мене тоді не

рятував. Я знайшла собі і життя, і щастя; я врятувала сама себе й дитину свою від лиха, брехні та гидких королівських палат. Прийшли ви по мене, але — дяка Богові! — прийшли занадто пізно! Я не вернуся. А як що королі хотять загладити свою провину передо мною, то нехай не займають нас і не намагаються знищити наше щастя, якого в тузі та праці ми тута зазнали!...

На честь королів, як зазначає літописець, треба додати, що Мілену зоставили жити й далі так, як вона бажала...

VIII.

БЛАЗЕНСЬКА ГЕЙНА.

В маєтках пана Пути Швиговського з Рижемберка, бувшого найвищого судді королівства Чеського, один селянин, з села Гейни, рубав у лісі хворост. Туптався він з раннього ранку на узліссі, аж піт йому очі заливав. Працював на свого пана й не міг скаржитись на тяжку роботу. Хоча часами пан і віддавав хворост своїм селянам, та тільки про пана Путу пильно дбали його посіпаки-управителі, щоб з панських лісів ні сучка а-ні корінця марно не пропадало...

Коли-ж ото селянин, вже добре упрівши, сів собі на камінь біля прогалини одпочинути, бачить: щось таке біжить по галявині. Придививсь і замер, мов скам'янілий. Вискочило навпроти нього якесь чудернацьке створіння, цілком темною вовною заросле, обличчя грізне з вишкиреними зубами, — не иначе, як сам справжній диявол!

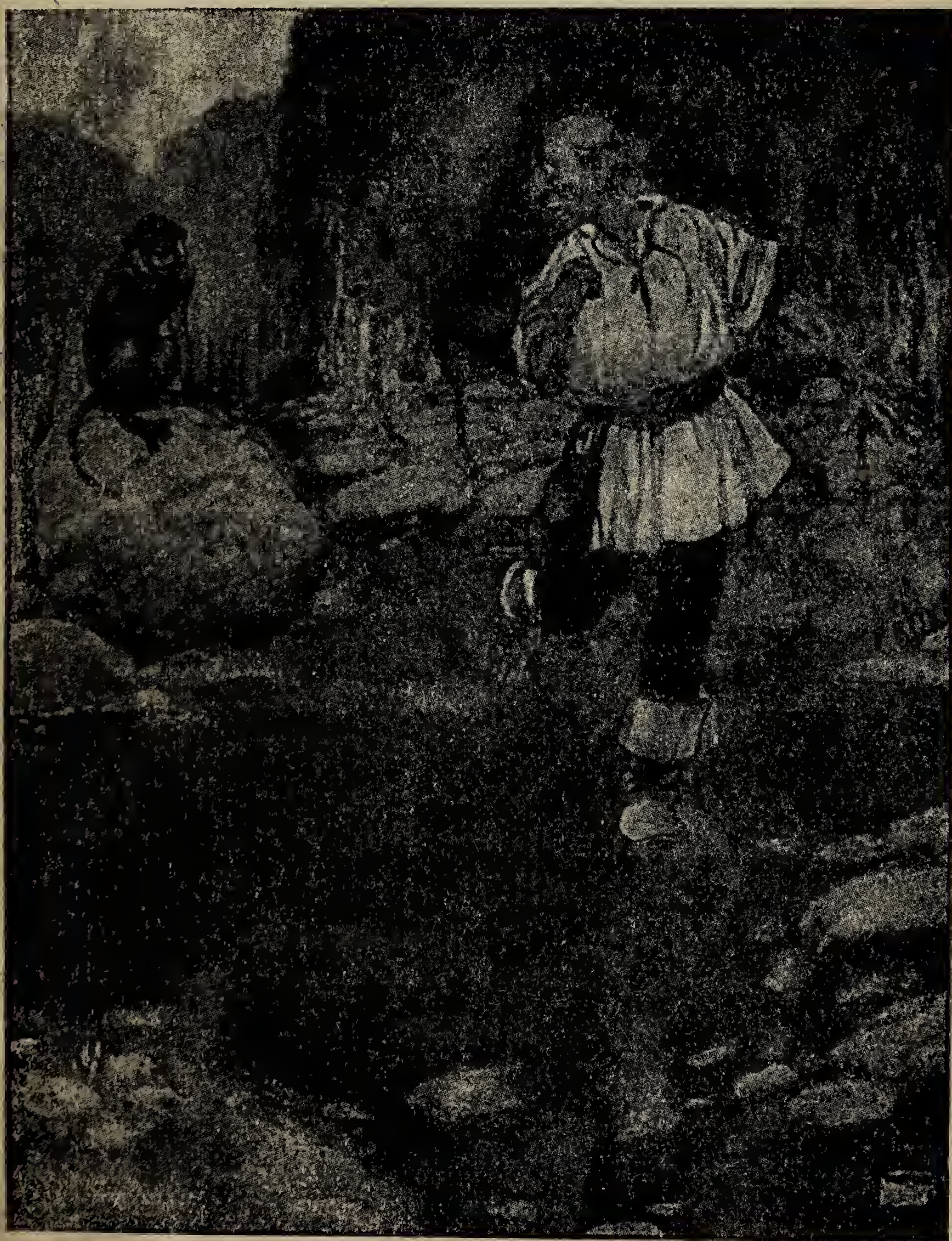
— Господь святий з нами! — сам собі озвався селянин, і стала в нього така манісенька душечка. — Цеж сам чортяка!...

Та як ухопить ноги на плечі, та як дремене поляною до села, а там людей поскликав й усім росказав, що бачив чорта в лісі. Збіглося хутко все село, а той дядько таку дивину росповідає, та сам ледве дух відводить. Взяла Геєнчан завзятість; вхопилися вони за зброю, яка в кого була на-пóхваті: той — косу, той — мотику, сокиру, вила, або й ціп, — і всі разом іти на того чорта. Селянин, що ту відомість приніс, з старостою йде попереду, а за ним все село тягне до лісу.

Тим часом нечистий, зачувши гармидер та вигуки, вмить вибрався на дерево. Був же то не чортяка, а

звичайна велика малпа, що втекла з панського саду. Пан Пута привіз того звіря, тоді ще по наших землях мало знаного, з чужих країв і в своєму за́мку тримав його про забаву.

Якось малпу лишили без догляду, — от вона видралась до відчиненого вікна, з вікна скочила до садового муру й, таким чином, ніким не помічена, втекла з саду. Потім побігла до річки, перебігла міст й проскочила на другий беріг до лісу. Там на поляні з'явилася перед селянином й налякала його мало не на смерть.

Тепер, повиснувши на вітах, отой вигаданий чорт розглядався на юрбу, що наближалася до лісу. Люде, вийшовши на прогалину, принишкли. Обережно озиралися довкола, шукаючи чорта; бо ж добре, коли ще він один, а може там з ним ще й инші лихі духи!

— Аж ось, ось-де він! — зненацька закричав ватажок й показав на ялинку, де між вітами сиділо щось темне. Тремтячі з переляку, всі односельці побачили чорну тварь з вишкіреними зубами. Тільки на мить вони отетеріли, а потім враз вибухнув грізний рев, і всі кинулись до дерева. Малпа, як блискавка, метнулась по вітах на-гору й умостилася на безпечній верховині.

А долі селяне обступили дерево, гукали, верещали, стукали по стовбуру, але ж диявол спокійненько сидів у густих верховіттях й тільки клацав зубами. Що ж тепера? Добра порада була дорога. І зпало на думку деяким мудрим головам, щоб підтяти дерево: впаде дерево, впаде й сатана! Враз взялись за сокири й почали рубати. Не тривало довго, — дерево затріщало, похилилось і впало на прогалину. Але ж ледве зрубане дерево почало ще тільки хилитись, — малпа шусть! — і вже була на другому.

Почали знову: підступили до другого дерева, зрубали й його. Та тільки почало й воно падати, малпа перескочила на третє.

— Е, ні! стривайте! Так нічого не втнем! — озвалися инші розумні. — Як не візьмемо в каміння, не заб'ємо чортяки!...

Враз охочі руки назбірали камінюк і всі почали влучати чорта. За якусь хвилину гострий камінь дістав бідну малпу по спинці. Вона знепритомніла, заточилася, пустила гилляку й упала до долу. Люде завищали. А тим часом „диявол“ гупнув на землю й швидко сконав. Стали над ним і почали радитись, що ж з ним робити далі?

Розсудив староста: вже як у панському лісі чортяку забили, — то треба панові його й віднести. А хто знає, як їм пан за те подякує? Можна сподіватися й полег-

шення праці, а може й зменчить податки, яких так багато було накладено на вбоге село?!

Вирішено — виконано. З обрубаних гилляк зробили мáри, на які й хотіли навантажити убитого чорта. Тільки тепера найсміливіщі наважились до нього доторкнутись. Але він вже захолов.

Поклали його на носилки, листям прикрили й понесли славним пóходом вниз поляною, а далі — через місток — на другий беріг, до панського двору. Велика громада цікавих з приказу старости зосталася біля воріт, а ті, що несли, вкупі з старшими громадянами подалися у браму. Їх пропустили брамою, а коли вони вступили у двір, аж — їм таке щастя! — сам найясніщий пан, найвищий суддя іде двором.

Староста з старшими низенько уклонился й звеліли покласти носилки. А далі говіркий староста почав докладну промову до пана про те, яка їм трапилася пригóда. Росповів і про завзятість Геєнчан, й про знищену небезпеку, й про вбитого чорта.

Пан Рижемберській слухав спочатку не уважно, а потім, коли почув, що чорт був увесь в шерсти, шкірив зуби та, мов вевірка, стрибав по деревах, — згадав про свою малпу. Враз підскочив до мар й одкинув віти: справді вона лежала там, убита.

Якийсь час з пересердя пан не міг вимовити й слова; тільки зчервоніло та посиніло його обиччя й він злісно вирячив очі. Та вже один з панських гайдуків перелякано озвався до селян:

— Лишенько-ж моє! Що ж це ви наробили? Та то ж ясновельможного пана малпа, а ви її забили!

Селяне остовпіли, наче межи них грім грюкнув. А пан Пута все трусився зі злости й мовчав, наче йому увірвали мови. Лише кивнув на своїх посіпак, а ті все зрозуміли одразу: вмить принесли дубову лаву, і на ній бідолашний староста з підстарóстами дістали собі нагороду за те геройство, що вони виявили на малпі. Тільки тоді, коли вже останній селянин зсунувся з лави, обертаючись на всі боки та підстрибуючи після жалю-

чого лоскотання, тоді тільки пан Пута витяг з горлянки голосу. Тепер уже не староста, а він докладно все росповів селянам і додав:

— За те, що з-за моеї малпи збіглися всі селяне; зе те що в шалености своїй ви її убили, — за те буде спокутувати все село. Од сьогодня будете платити новий податок, що зватиметься „малп'ячим", який накладаю на вас, яко кару за цей вчинок!

Через хвилину старші селяне, хлипаючи виходили з двору. Про те, щó самі дістали, навіть і словом не згадали, лише громаді розповіли про новий податок. Ото було чимало лементу!...

* * *

Сталося це року 1494-го. „Малп'яче" платили Геєнчане аж до кінця сімнадцятого століття. А в старовинних податкових книгах село їхнє инак і не звалося, як тільки „Блазеньска Гейна"...

IX.

ДИКИЙ ЛОВЕЦЬ.

Від міста Лінце, в Австрії, по-над Дунаєм послалась на Північ долина, немов величезна глибока борозна, виорана межи скелями. Посеред тієї долини — скалистий шпиль, а на нім уламки стін. Видко з того, що колись давно стояло тут місто, значне і добре збудоване. Назва йому була — Вільдберґ.

Трапилося це року 1394-го.

Спадав вечір паркого дня; на зáході блідли останні проміні сонця; день згасав. По-під містом, шляхом по долині тяглася юрба озброєних десяцьких, які з голосними проклятгями гнали швидкою ходою дві кощаві корівки та двойко овець. Були то Лінецькі здирці, що з наказу пана старшини того дня ходили до села, біля якого стояв млин, і там поцінували мирошникову худобу.

Були погані роки, і бідаха не міг власно заплатити належного з нього подушного, — ото ж і млин, і поле його взяли в заставу, а з господарства забрали все, що тільки було можна.

Безщасний, пожебрачений мирошник, — Ганс Гельмон на прізвище, — плентався тихою ходòю за здирщиками, сумним оком поз'іраючи на свої корівки та на нужденні вівці.

Що ж тепера? Ганс був удівець, мав лише одну доньку, що віддав своїм приятелям в Лінці на виховання. Млинок та де-яке господарствичко його живили, але ж прийшло два посушливих літа, на третій — дощі та зливи, і Гансово нещастя було готово....

Тепер спинився він біля кам'яного хреста, що на царині, а коли десяцькі зникли з його добром в не-

величкому гайку, що стояв по дорозі до міста, — то він в німій роспачі погрозив їм зтиснутими кулаками. По їм сів на камінь над шляхом, схилив на руки голову й довго сидів нерухомо. Коли ж по довгім часі підвів голову — в долині вже споночіло. На за́ході піднімалася темная хмара; почався вітер. Гельмон підвівся, щоб іти, — але куди він піде — і сам не знав. Не було в нього пристановища.

І коли він та́к стояв замислений, зненацька долетів до його вуха гострий по̀свист; потім йому здалося, ніби то здаля̀ чути гавкання собак, але ж не від села, — а швидче виходило те з лісу; а потім вчулося йому, наче засурмили мисливські рогѝ.

Гельмон наслуха̀в, а в самого тремтіло в душі. „Дикий Ловець"! — раптом блиснула йому думка.

І згадалось йому, як ще за дитячих літ, в зімові холодні вечорі, коли на дворі скиглила завірюха й свистіла навколо хати, бабуся розповідала їм — дітям про те страховище! Мов живого він бачив ще й досі того страшного мисливця, що з цілою зграєю диких вижлят летить через гори, кущі, скелі; лісом, долиною женеться за оленем й на страшеннім скоку̀ кидається на звіря, здіймаючи цілу хуртовину. Біда тому, на кого нападе той ловець! Можна й на властні очі угледіти його гонитву, можна здибатись й віч-на-віч з тим скаженим паном.

— Сьогодня гонить там, на горі! — подумав Ганс.

По його шкурі пробіг мороз. Бо ж безперечно це чути викрики гоньби Дикого Ловця. Може бути, що він наскочить і сюди. Ну, так, а що з того? Хіба Гельмонові треба того лякатись? Після того, що спіткало, йому вже не страшна й сама смерть. Люде не мають до нього милосердя, то може, хоч Ловець швидче його пожаліє.

І напало на Ганса, чи не запродати своєї душі дияволу, щоб тільки знову окріпнути та щоб і людям, і панові-старшині доказати свого, мовляв, що не можна його — Гельмона легко знищити!...

Вітер збільшувався: на заході через короткі перерви сяяла огненна блискавка.

— Ех, піду й справді; знайду Дикого Ловця й покличу його собі на поміч! — скрикнув Ганс та й побіг в той бік, де між кущами повилася стежечка на гору, туди, на вершину, де були самі голі скелі. Там напевне він побачить дике полювання.

Знайомою стежкою біг він все вище, спотикаючись та шматуючи в кущах свою одежину, не вважаючи на колюче каміння. Нарешті вибіг на верховину, притулився до великого каміню, глянув перед себе: ой, лишечко! — біля скелі в сяйві блискавки побачив близесенько темну постать Ловця. Ставний, кремезний чоловік в темний кереї, з великим луком в руці стояв нерухомо. За ловецьким брилем у нього маяло довге перо.

Углядівши мірошника, Ловець засміявся коротким, сухим сміхом. Ганс закам'янів з жаху, здалося йому, що вся кров замерзла в жилах.

— Ге-ге! — гукнув Ловець, — дивовижна звірина біжить мені на пóстріл! Твоє щастя, що останню стрілу я послав за дикою кішкою. А мені й справді здалося, що якийсь звірь жене до мене з-боку. Що ж тебе сюди привело, росказуй?!

Ганс, переляканий появою Ловця, вжахнувся свого намислу — увійти в згоду з чортом. Одвернув лице від чорної постаті і не своїм голосом кричав:

— Ні, ні, Дикий Мисливче! Ні защо! Я швидче зостануся в біді до самісенької смерти, ніж стану єднатися з нечистою силою.

Почувши ті слова, ловець промовив до Гельмона:

— Ти маєш біду? Поміч можлива!

Потім пильно оглядівся, хутко відчинив шкуратяну торбиночку, що була в нього біля пасу, — витяг відтіль зложений вчетверо перґаментовий листочок, поклав здивованому бідоласі в руку й, нахилившись до нього, прошепотів:

— Мусиш виконати, що тобі допоручаю. Іди до міста й чекай біла брами. А коли побачиш якогось лицаря, чи углядиш першого - ліпшого озброєного верхівця, — негайно віддай йому оцей листочок. Нагорода буде добра. Коли ж не схочеш так зробити, — моя помста знайде тебе скрізь. Тепер швидче ляж на землю й не ворушись...

Мисливець пригнув Ганса до землі, а той, скорчившись на моху, бачив, як до Дикого Ловця прискочили ще дві чорні постаті і як всі троє, голосно розмовляючи, подали́ся да́лі.

Щó саме вони говорили, — Гельмон не розібрав, бо вітер односив слова. А потім чув гонитву псів, гучні пóсвисти, які все віддходили далі й нарешті цілком ущухли. Тільки вив вітер, шуміли деревá та вдалені виблискувала раз-по-раз блискавúця.

Зо всього того у настрашеного Гельмона завертілась голова й непритомний він ростягся на моху. Навіть не чув, як ревла долиною буря.

Коли ж він прокинувся, — соняшне проміння на сході свідчило, що настав уже новий день. Вияснилося; небо було синє, у сéлі дзвонили на утреню.

Гельмон згадав про свою пригоду й йому видалося, що то все був тільки сон. Але-ж біля нього, на мóху лежав перґаментовий папірець, той самий, що вчора дав йому з наказом Дикий Ловець. Було на папірці кілька рядків та якийсь підпис. Але-ж Гельмон не вмів прочитати.

Далі перша думка була, щоб тікати, а папірець закинути. Але ж погсга?! Оцього вже було дійсно страшно Гельмонові. Через хвилину знову підняв папірець — йому здавалося, що він пече, як вогонь, — засунув за пазуху й пішов до Лінці.

Коли він наблизився до міста, саме одчиняли браму. Заскрипіли кладки, розвідний міст опустився, й до міста був вільний шлях. Сільські люде, що чекали біля мосту, йдучи на базарь до міста, — подалися кріз браму, а через якийсь час з неї пастух почав виганяти панську худобу на пашу. Ще потім вийшло двоє людей, що поспішали на працю, а за ними виїхав цілий загон озброєних вершників. Гельмон попрямував просто до ватажка.

Ватажка він пізнав: то був гетьман*) війська воєводи Альбрехта Австрійського. Цей ласкавий пан частенько спинявся, їдучи по дорозі до міста, біля Гельмонового млина випити шкляночку й не раз розмовляв з мельником. Коли-ж тепера так спозаранку побачив

*) По чеському гетьман — військовий старшина в чині осаула.

мирошника в пошматаній одежі, умазаного, з оспалим обличчям, — він дуже здивувався. Швиденько вхопив перґамент — і яке ж було здивовання Гельмона, коли пан гетьман, переглянувши цидулку, хутко зіскочив з коня й поспішно почав його роспитувати, відкіль він добув того листа. Гельмон росповів про Ловця, якого бачив на горі межи скель. Говорив, а сам злякано тремтів. Одже росповів і про те, що йому мисливець обіцяв поміч в його біді, тільки примовчав, що перед тим хотів був накладати з дияволом, а далі того зрікся.

Пан гетьман нетерпляче слухав Гельмонову мову, нарешті ще раз докладно роспитав про містину, де саме мирошник здибався з Диким Ловцем, потім витяг важкий кесет з червінцями й кинув його Гельмонові. Поки мельник очумався, — гетьман вже вскочив у сідло, щось сказав своїм людям, повернув коня і скоком всі помчали назад до міста.

Гельмон тепер мав гроші. Спочатку не хтів своїм очім вірити, як пересипав на долоні дукати. Але коли переконався, що не спить, що все те — справжня дійсність, — зрушив з місця й так само подався до брами. Пішов просто до пана старшини заплатити свій борг. Виплатив і за млин, і за поле, викупив і худобу.

Несподівано вирятувавшися з біди, Гельмон став багатіти: збільшив худоби, прикупив шматок поля й з бідака одразу став заможним мирошником, а добро його що - далі, все більш зростало. Донька господарювала в обійсті, була як рожева квітка, добра й весела, — а батько на її по́саг складав у скриню дукат до дукату. Але-ж свати не йшли. Мало того, люде, опріч ме́лева, взагалі не хотіли знатися з млинарем. Всі бо знали, в яких раніш пробува́в злиднях і як раптом, дивно й таємничо, він збагатів. Всі скоса поглядали на Гельмона, наче на того, що продав душу чортові.

Гельмон все помічав, його те гнітло, й часто спадало на думку, чи немає часом і доси над ним якоїсь

лихої влади. Ходив мовчазний, похмурий, тільки увесь час бачив в своїй уяві Дикого Ловця, чув його сміх.

Минув рік. Якось одного вечора у мирошникові ворота постукав вморений подорожній. Був то старий чернець в подертій шапчині; він зігнувся до землі й ледве волочив ноги. Просив Бога-ради пустити переночувати, а коли млинарь завів його до хати, — то чернець по вечері росповів, що мандрує він до Праги, а має на мислі побувати при гробі святого Войтєха. Припав до серця мельникові той побожний чернець й, коли зосталися вони тільки в двох у хаті, роскрив Ганс все своє сердце, признався, який чавить його тягарь й просив поради, що чинити.

Чернець чимало здивувався мирошниковій пригоді, але й сам не знав, що йому про все оте думати.

— Знаєш, що, мельнику? — промовив він, — коли тебе тяжить свідомість, що вчинив ти щось недобре, — ходімо вкупі зо мною до Праги. Підемо вгурті, з молитвою та святими думками; не помітимо, як і опинимось у Празі. А там, при гробі святого Войтєха, зложиш офіру від свого майна й попрохаєш Бога, щоб по заступництву угодника свого зняв з тебе провину, коли якась є на твоїй душі.

І от, ранком другого дня Ганс Гельмон вкупі з ченцем вибрались в дорогу до Праги. Йшов млинарь босий й з непокритою головою, в кешені мав гаман з червінцями, які хотів офірувати на добре діло.

Перейшли чеську границю й стежечкою по-над Влтавою - річкою подалися на північ, на Прагу. Над - вечір шосгого дня в імлі угляділи в далечині ве́жі королівського міста, а на ніч входили до Праги маленькою хвірточкою при брамі, куди пропустили їх вартові, переглянувши подорожній чернечий лист.

Коли ж увійшли до празьких вулиць, чернець хотів шукати ночлігу десь у манастирі, та мирошник умовив його, що не варт вночі турбувати манастиря, а ліпше переспати вже у якійсь коршмі, яка буде найближче. Чернець погодився, й вони пішли до коршми. Було там

майже порожньо, тільки десь в кутку, близько біля поставця сиділо двоє людей й тихенько розмовляли з шинкарем.

Млинарь з ченцем сіли до столу навпроти дверей, — шинкарь поставив їм вина та деякої страви, щоб трохи підживитись, — і знову стало в хагі тихо.

Недовго так було, коли це в сінях озвалося собаче коротке гавкання, а потім гарчання. Якийсь чоловічий голос крикнув на пса. Коли ж Гельмон вчув той голос, то йому здалося, ніби-то його хтось вхопив за горло. Зтурбовано вдивлявся він на двері. Аж це вони одчинилися, й у них станув Дикий Ловець з Лінецької долини.

Кивнув він шинкареві, який миттю кинувся до поставця, потім оглянув світлицю й попрямував просто до столу прочан. Гельмон сидів напів-живий, лице йому посиніло, очі витріщились, а зуби торохтіли.

Ловець, за яким йшов величезний пес, — став біля столу, подивився в обличчя млинареві й вигукнув:

— Нарешті я таки тебе знайшов!

Того було досить, щоби мирошник перелякався на смерть. Хотів був тікати, та тільки-ж у нього одеревеніли ноги. А тим часом Дикий Ловець підставив стільчика до млинаря, сів біля його й, узявши його обома руками за плечі, весело заговорив:

— То ти й справді гадаєш, що тебе оце держить страховище? Та не бійся-ж, брате! Я тільки радію, що здибав того, кого так довго шукав.

І тепер Ловець росповів свою пригоду.

Був то не хто инший, як король Вацлав, якого чеські пани на чолі з маркграфом Йоштем, року 1394, по дорозі з міста Жебрака, підчас обіду в манастирі в Берувні вхопили й відвезли в полон. Повезли його спочатку в Прагу, де його закинули до Білої Ве́жі, а потім одвезли до пана Індржиха Рожемберського, до двору Пржибениці, власне — до Крумлова, а відтіль нарешті перевезли до Австрії на Вільдберґ, де й доручили пильнувати в'язня панові Стагрембергському.

Там йому було дозволено ходити й на полювання, однак тільки з дозорцями, які ні на крок від нього не відступалися. Тої памятної ночі, коли млинарь гадав, що здибався з Диким Ловцем, — дозорці через хуртовину трохи відстали від короля й тому пощастило віддати Гансові свою цидулочку. Гетьман, якому Гельмон віддав тую записку, зразу росповів усе воєводі Альбрехтові. А воєвода та деяка инша шляхта були иншої думки в справі Вацлавовій. Янові Згорелецькому пощастило примусити тих панів до згоди. Нарешті Вацлава було увільнено й він повернувся до Праги, Варто зазначити, що папер про те замирення між шляхтою, виданий в Піску 25 серпня року 1394-го, є першою королівською грамотою, що була писана мовою чеською.

Коли все те Гельмон почув безпосередньо від самого короля, — зпав йому з серцця камінь. Король Вацлав дякував нагоді, що привела його сьогодня до коршми. По своєму звичаю він що-вечора, переодягнений в просте вбрання, ходив по Празі, щоб на власні очі пересвідчитись, як живе його люд.

Гельмонові-ж ще росповів, що він його вже давно шукав, роспитував про нього всіх, але ніхто йому нічого не міг сказати, хто був той, кому король віддав листочок. Гетьман з вояками пішов на війну, а инші про млинаря не чували.

Оттак нарешті Гельмон розвеселився. На другий день король покликав мирошника до себе, частував його щиро й так його нагородив, що мельник з Австрії до смерті вдячно згадував чеського короля, якому допоміг визволитись з полону й про якого спочатку гадав, що то „Дикий Ловець“ ...

X.

ПОХОРОН.

Помер чоловік, видатний доброчинець, людолюб.

Хто б з кимсь де не спіткався, або спинився, — всі й по вулицях, й по крамницях, і біля воріт, і на полі — скрізь говорили тільки про небіжчика, згадували його благодійні вчинки. Але ж найбільше розмов та часу було присвячено обміркуванню того, що повинен був би він виконати ще, а не похвалі за те, що він дійсно зробив для добра людям. Найшлося чимало й таких, які про себе запевняли, що вони б на місці небіжчика зробили далеко більше всяких добрих вчинків, і що їхні вчинки були б куди важливіщі...

В день похорону, ще заздалегідь перед службою, почали сходитися до труни ті, хто мав померлого випровадити на останню путь чи то з повинности, чи то „за-для годиться“, чи тільки на те, щоб поглянути на видовисько.

Першою з'явилася кощава жінка з поморщеним обличчям, з посивілим передчасно волоссям, така знесилена, що аж викликала співчуття. Не мала вона жалібного зодягу, а прибігла, як була, в буденному вбранні, в руці - ж тримала, на всякий випадок, продрану торбинку. То була — Людська Біда.

Підійшовши до труни, вона вхопилася за віко й гірко плакала та жалібно голосила, але не про небіжчика чи про його безсмертну душу, а виключно за тим, хто ж тепер її винагородить за те, що вона стратила.

— Та чи перестанеш ти нарешті уводити нас у гріх? — зненацька озвалося за нею суворе запитання.

Людська Біда оглянулась і, утираючи очі, побачила позад себе даму, високу на зріст, повну гордовитим почуттям своєї гідности, яка грізно дивилася на неї. Дама була одягнена в пишну жалóбу, згідно з вимогами останньої моди, а в руках тримала вінок з візітових карток.

Людська Біда враз пізнала Громадську Доброчинність і, почуваючи свою залежність від неї, звичайненько вступилася на крок назад, притихла й ніяково попросила вибачення. Дама поклала свій пишний вінок на труну й з особистим задоволенням прочитала ще раз вірш, написаний на тих картках, які листок за листочком складали одну суцільну поетичну учту тому доброчинцеві. Потім вона оглянула посиніле обличчя мерця в домовині і, щоб вчинити, як вимагає добрий звичай, сумно замислилася над ще неприкритою труною; навіть у неї капнуло з кожного ока по сльозинці, які вона обережно осушила хусточкою, побоючись, щоб часом не зтерти з свого лиця наложені фарби.

В тій хвилині прийшли нові жалібні гості, двоє одразу. Якийсь паничик в одежі модного крою, але з каламутними очима на виснаженому, неприємному обличчі. Хлопчисько кожним своїм рухом виявляв якусь зухвалість та нахабство. Він прийшов з невеличкою на зріст жінкою, дуже моторною, одягненою в жалóбу. Алеж, не зважаючи на смутне вбрання, вона мала зовсім не поважний, хоча й колючий погляд, і взагалі виявляла до всього якесь недбальство. Коли, за когось зачепившись, відкинулась пола її зверхньої одежини, то зисподу можна було побачити на ній обдрипане, невипране, неполатане шмаття.

Хлопчисько швиденько наблизився просто до Громадської Доброчинности та Людської Біди, й ті обидві привіталися з своїми старими знайомими — Невдяком та Пліткою. Всі вони понахиляли голови одно до одного, почали шушукатись та перешіптуватись й через хвилину почували себе, як вдома. Біда то навіть забула й про ту прикру нагінку від Доброчинности; До-

брочинність перестала так заноситись та й Біда вже не прикидалася такою нещасною. Незабаром вони так заговорилися, що коли-не-коли деякі слова вигукували повним голосом.

Дуже їх роздратувало несподіване повідомлення, яке прилюдно зробив Невдяк, що після того доброчинця не зосталося жадної спадщини. Людська Біда прикро потрусила порожньою торбинкою, а Доброчинність з Пліткою почали так лихословити небіжчика, що нова захожа жінка, яка, ставши ззаду них й чуючи огидні слова, що зовсім не відповідали написаному на вінку, покладеному Громадською Доброчинністю, не втрималась і поважно про те нагадала:

— Перепрошаю, люба пані, як же ти можеш говорити те, що я оце від тебе чую, коли ж ти сама написала на тому вінку таку похвалу покійникові й висловила йому свою останню пошану?!

Всі четверо оглянулися, а Громадська Доброчинність й справді аж зніяковіла, побачивши перед себе великого зросту жінку, одягнену в просте темне вбрання, зі строгим поглядом, потѐмнілу від справедливого невдоволення.

То була Щирість.

Перед нею Громадська Доброчинність опинилась ні в сих, ні в тих, але ж Невдяк тільки махнув рукою й відповів, посміхаючись:

— Та писати можна все, що заманеться!

І зразу всі четверо повернулися до Щирости спинами.

Потім прийшов ще де-хто з нових. Спочатку прийшла зблідла, заморена, знесилена, але гарненька дівчинка з добрими й такими ясними оченятами, що погляд їх проходив до самого серця. Не звертаючи ні на що й ні на кого уваги, підступила вона до труни, перехрестилася й, ставши навколюшки, молилася за безсмертну душу.

— А тобі чого тута треба, дурненька дитино? — нахабно звернувся до неї Невдяк. — Заспокойся, бо тебе ще тут в метушнині придушать!

Дитинча полохливо відійшло назад, й тільки тепера на очіх у Щирости проступили сльози.

— Та хіба ж таки можна, — промовила вона, — щоб навіть такому малому Признанню не дозволити йти за труною?!...

Потім посходились і наближалися до домовини всякі инші й инші постаті, яких вже важко було й розпізнати в натовпі, що все більше й більше зростав. Гомоніли й розмовляли, навіть втішалися з небіжчикових похибок, нітрохи не стидаючись говорити все те при людях.

Тільки-що вирушив похід, коли це довкола всі загули, що їде на похорон доброчинця й Пиха. Всі оберталися до неї й з зацікавленністю дивилися, але ж Пиха, сидючи на колясі, повній вінків, оточена силою слуг, які були одягнені, як один, в пишну одіж з блискучими ґудзиками та в оперені брилі, навіть не злізла додолу. За її колясою посувався оркестр сурмачів та дударів. В тій хвилині счинився крик: хтось в натовпі знепритомнів. То була — Заздрість... Її віднесли набік, а вже через хвилину знову всі говорили тільки про небіжчика, й що-далі, то все гостріще й гостріще...

Тим часом застукало по вікові домовини, і один з гвіздків, якого голівка ще не зайшла у дерево, суворо промовив:

— Варт би вам, людці, не забувати, що ви мертвого вже й найгостріщим ударом не пораните, й останній йому удар маємо право вчинити лише ми — гвіздки, які притримуємо віко!...

Настала гробова тиша. В ній пролунало, як правдиве передчуття страшного Суду „Зі святими упокой!“.

Після співу Пиха подала знак до дзвіниці й там, з її приказу, загули найбільші дзвони, якими дзвонили на великі свята. Потім вона кивнула сурмачам та дударям, й ті почали грати перед жалібним походом для „тих, що, сумуючи, лишилилися“, щоб їм веселіще було йти далі та розмовляти.

У всьому натовпі було лише дві істоти, що нічого не говорили, а були відопхнуті натовпом аж до самого заду. То Побожність, яка, глибоко замисливши́сь про величність цієї хвилини, нічого не бачила й не чула, а тільки молилася за спасіння душі померлого; та Щирість, яка й не могла б говорити за слізьми, що проливала вона не по мертвому, а з приводу повседенности людської на цім світі...

Що-ближче підходив по́хід до кладовища, то все більш рідчав, а вже до могили допровадила доброчинця невелика жменька найвірніщих приятелів. Але ж затрималися найдовше, навіть перечекавши й роботу копачів, Невдяк та Плітка, які ще посідали й на могильці й там не переставали лихословити небіжчика. Тих двох можна було бачити там і пізніще.

І тільки аж, коли вже позаростала могила, вони зникли. І лише тоді відважилося з'явитися Признання, бо його вже ніхто не відганяв від забутої могили. Що-далі воно приходило сюди частіш, й ото ж воно протоптало стежечку до тієї могилки в зеленій траві...

ЩО Є В КНИЗІ:

Заставки О. Судомори.

Друкарня „Політики“ в Празі.